

Insikter i sikte

Biblioteksstatistik för ökad
användarnytta

Juni 2025

Innehållsförteckning

Introduktion	5
Inledning	6
Ordlista	8
Sammanfattning.....	10
1 Befintliga statistikkällor	11
1.1 Sveriges officiella biblioteksstatistik	11
1.2 Kolada	12
1.3 Myndigheten för tillgängliga medier	13
1.4 Statistiska centralbyrån	13
1.5 Myndigheten för kulturanalys	14
2 Efterfrågad statistik	15
2.1 Efterfrågade nyckeltal	15
3 Identifiering av utvecklingsområden för biblioteksstatistik.....	17
3.1 Datainsamling	17
3.2 Definitioner.....	21
3.3 Statistik över kors- och fjärrlån	23
3.4 Statistik över e-böcker	24
3.5 Statistik över litteratur på andra språk än svenska.....	26
3.6 Statistik över tillgängliga medier	26
3.7 Upphandlingar.....	28
3.8 Presentation av biblioteksstatistik	29
4 Åtgärdsförslag 1	
– Modell för lokal, behovsanpassad biblioteksstatistik	33
4.1 Ny modell ger nya möjligheter	33
4.2 Utveckling av modellen.....	35
4.3 Exempel på tabeller, grafer och kartor.....	38
5 Åtgärdsförslag 2 – Ökad regional samverkan	48

Bilaga 1: Bibliotekssystem.....	51
Axiell	51
Systematic Cicero	51
Koha	51
Legimus	52
Bilaga 2: System för e-böcker	53
WeDoBooks/Publizon/Axiell Media/ Elib	53
Bibblix	53
Overdrive	53
Fria e-böcker	54
Nordiska lösningar	54
Bilaga 3: Intervjuer	55

Introduktion

Biblioteksstatistiken är ett område som engagerar verksamma inom sektorn. Det är ofta ett omfattande arbete som görs inom varje biblioteksorganisation för att rapportera in alla underlag. Men ibland är det svårt att använda statistiken i det format som det i dag presenteras.

Inom ramen för Regionbibliotek Stockholms samverkansarbete publicerades i januari 2022 Medieutredningen. Rapporten togs fram under Covid-19-pandemin och alla siffror hämtades därför från år 2019, det vill säga innan det blev nedstängningar och restriktioner i samhället. Rapporten fördjupade sig i medieförsörjningsfrågor ur ett regionalt perspektiv, där biblioteksstatistiken exempelvis kunde kopplas till demografiska uppgifter. Syftet var att ge en gemensam grund att samtala utifrån. Den utgick från frågeställningar som likheter och skillnader i kommunernas förutsättningar avseende medieförsörjning, deras erbjudanden av fysiska och digitala medier, samt medieflödena inom regionen. Genom att till exempel visualisera lånevanor i GIS-kartor kunde respektive kommun se varifrån låntagarna kom, medieflödena till följd av kors- och fjärrlån med mera.

Tanken var sedan att göra en uppdatering av materialet efter pandemin, men under arbetet blev beslutet i stället att titta på statistiken ur ett mer långsiktigt perspektiv. Hur kan statistiken bli mer användbar för respektive folkbiblioteksorganisation. Projektet skulle titta på olika ingående parametrar för att göra det möjligt att generera en biblioteksstatistik utifrån enhetliga strukturer, automatiserad inrapportering, liksom visualisering utifrån olika behov. För att få ett brett underlag skulle arbetet inkludera intervjuer med representanter för folkbiblioteken i länet, andra regioner, de nationella aktörerna KB, MTM och SKR, samt leverantörer av biblioteksdatasystem.

I upphandlingen som Regionbibliotek Stockholm gick ut med gick uppdraget till Jupel AB.

Rapporten tar bland annat upp betydelsen av relevanta nyckeltal som på ett befogat sätt redovisar biblioteksverksamheten, vikten av samstämmighet när det gäller definitioner och

terminologi så att rapporteringen till den nationella biblioteksstatistiken avser en och samma sak, samt möjligheter som erbjuds när bibliotekssystem kopplas ihop med annan öppen data för att uppnå synergier.

De förslag som presenteras är författarnas förslag och utgör en grund för vidare diskussioner. Det finns redan intresse av att gå vidare med ett pilotprojekt tillsammans med några folkbiblioteksorganisationer för att synliggöra möjligheter, utmaningar, testa visualiseringar samt få syn på vilka delar som kanske saknas i rapporteringen.

Vi vill framföra ett stort tack till alla som på olika sätt bidragit till rapporten. Det är vår absoluta förvisning att rapporten kommer att vara ett bra underlag för det fortsatta arbetet med biblioteks-samverkan inom regionen.

Regionbibliotek Stockholm,
Kulturförvaltningen

Inledning

Syfte

Projektets syfte är att utreda och beskriva hur befintlig biblioteksstatistik kan användas och utvecklas för ökad nytta i folkbibliotekens arbete. Statistiska underlag av hög kvalitet, för att reducera och hantera felkällor för att minimera fel i statistiken, är viktiga vid beslut, resursfördelning och verksamhetsutveckling för folkbibliotekens personal och beslutsfattare. Statistik hjälper till att följa upp om bibliotekslagen efterlevs, till exempel genom att mäta tillgången till litteratur på olika språk och för olika samhällsgrupper (avgränsade grupper, exempelvis barn, pensionärer, eller yrkesverksamma). Statistik gör det också möjligt att optimera tjänster, planera inköp och anpassa utbudet efter besökarnas behov. Genom att jämföra sig med andra kan en biblioteksverksamhet identifiera förbättringsområden och utveckla sin verksamhet. Statistik underlättar även samverkan mellan bibliotek och ökar transparensen gentemot invånarna. Kort sagt, statistik ger nödvändiga underlag för att säkerställa att biblioteken används och utvecklas på bästa sätt.

Projektet fokuserar på behov och möjligheter för biblioteksstatistik utifrån ett lokalt perspektiv. I befintlig officiell statistik saknas tillförlitlig biblioteksstatistik uppdelad per kommun och per bibliotek. Att undersöka olika möjligheter till visualiseringar av statistiken i form av grafer och kartor är en viktig del av projektet. Målet är att statistiken ska presenteras på olika lokala nivåer, till exempel på biblioteksnivå, samt uppdelad på mindre geografiska områden, exempelvis postnummernivå. Sammanställningar ska även göras på kommunal nivå för att möjliggöra kommunvisa jämförelser.

Rapporten är avgränsad till statistik om och för folkbibliotek.

Metod

Under projektet har ett flertal intervjuer genomförts med representanter från olika delar av bibliotekssektorn. Intervjupersonerna har valts av projektgruppen bestående av Regionbibliotek Stockholm och författarna, med syftet att samla in fakta, erfarenheter, åsikter och önskemål kring

biblioteksstatistik.

Under intervjuerna har olika frågor adresserats såsom vilka underlag som efterfrågas av personal och beslutsfattare och vilka för- och nackdelar nuvarande bibliotekssystem och statistik, inklusive den officiella biblioteksstatistiken har, både gällande insamling och användning av statistiken. Under intervjuerna har författarna samlat in åsikter om vilka analyser, sammanställningar och visualiseringar som skulle möjliggöra effektivare planering och utveckling av folkbibliotekens verksamheter. Representanter från KB och olika bibliotekssystem har också intervjuats för att inhämta information och faktaunderlag. Utöver intervjuer har information inhämtats från olika rapporter och informationskällor på nätet.

Författarna har under arbetets gång utrett praktiska och tekniska förutsättningar, identifierat brister, styrkor, utvecklingsområden och vägar framåt för biblioteksstatistik generellt och för Region Stockholm specifikt. Författarna har även programmerat ett antal interaktiva grafer och kartor för att visa exempel på hur biblioteksstatistik kan visualiseras.

Rapportens upplägg

I avsnitt 1 presenteras olika befintliga källor för biblioteksstatistik. Källorna diskuteras senare i olika delar av texten, då utifrån perspektiv som utvecklingspotential och samarbeten. Olika kategorier av användare och deras olika behov av biblioteksstatistik diskuteras i avsnitt 2. Där listas även efterfrågade nyckeltal som under projektets intervjuer lyfts som intressanta av olika företrädare från bibliotekssektorn.

Författarna har identifierat åtta olika utvecklingsområden för biblioteksstatistik som presenteras i avsnitt 3. Utvecklingsområdena gäller för biblioteksstatistik generellt, oavsett om statistiken produceras på lokal eller nationell nivå. Avsnittet kan ses som vägledning för olika aktörer som arbetar med att producera biblioteksstatistik för olika syften. Avsnitt 4 och 5 presenterar två konkreta åtgärdsförslag som författarna rekommenderar Regionbibliotek Stockholm att gå vidare med.

I avsnitt 4 ingår en rad exempel på interaktiva visualiseringar av grafer och kartor. Dessa visualiseringar återges som statiska bilder i rapporten men läsaren kan i följande html-länk se och använda samtliga interaktiva grafer och kartor. [Länk till exempel i rapporten.](#)

Ordlistan innehåller ord och begrepp som används i rapporten. I Bilaga 1 och 2 ges en sammanställning av bibliotekssystem respektive system för e-böcker. I Bilaga 3 presenterar vi de personer som har intervjuats för projektet.

Ordlista

Aggregerat värde: sammanslaget eller summerat värde. Flera enskilda delar summeras till ett värde, till exempel kan värdena för respektive kommun inom en region summeras och bilda ett aggregat totalvärde för hela regionen.

Algoritmer/kodade algoritmer: en uppsättning kommandon, som likt ett recept, instruerar ett datorprogram hur det ska utföra beräkningar eller uppgifter, till exempel koppla ihop data, analysera data eller generera grafer och kartframställningar.

API: (Application Programming Interface) fungerar som en bro mellan exempelvis två system och är ett kontrollerat och standardiserat sätt att överföra data på. API:er kan vara antingen öppna eller stängda. Ett öppet API tillåter vem som helst att använda den data som finns medan ett stängt API hanterar data mellan bestämda parter.

Benchmarking: göra jämförelser mellan sin egen verksamhet och andra i syfte att lära och inspireras av andra och därmed förbättra den egna verksamheten.

Bortfall/partiellt bortfall: Ej inkomna svar i en undersökning utgör bortfallet. Bortfall kan delas in i två typer. Vid en enkätundersökning kallas de som mottagit en enkät men inte svarat alls, för objektbortfall. Inkomna svar är dock inte alltid kompletta för alla frågor i enkäten. De frågor i en enkät som lämnas obesvarade, utgör ett partiellt bortfall.

Fjärrlån: In- och utlån från och till biblioteksorganisationen (för folkbibliotek: egna kommunen) räknas som fjärrlån. Fjärrlån avser endast effektuerade lån. Omlån som begärts av låntagare räknas ej. Definition från *Medieutredning vid Regionbibliotek Stockholm*.

GIS-kartor/GIS-lager: (Geografiskt informationssystem) är ett sätt att koppla ihop data med ett program som visualiserar data i kartor. Vanligtvis adderar man flera olika lager för att konstruera

en GIS-karta. Varje GIS-lager innehåller en viss mängd information; ett lager ritar till exempel ut postnummergränser, ett annat punktmarkering för alla bibliotek med namn och det tredje andel biblioteksanvändare färgkodade inom varje postnummerområde.

Imputering: att ersätta ett saknat värde med ett skattat värde. Det finns mer eller mindre avancerade imputeringsmetoder för att ersätta saknade värden med skattade värden.

Interaktivt resultatsystem: ett resultatsystem där resultaten inte är statistiska. Användaren kan själv påverka, till exempel vilket bibliotek eller kombinationer av bibliotek som ska ingå i en graf, tabell eller kartframställning. Interaktiva kartor innebär att användaren kan zooma in och ut i kartan, klicka på olika geografiska delområden för att få ytterligare information om delområdet i så kallade pop-up menyer.

Korrelation: beskriver sambandet eller samvariationen mellan två variabler. Om en förändring i den ena variabeln är kopplad till en förändring i den andra, finns det en korrelation mellan variablerna.

Korslån: lån som sker på ett folkbibliotek där låntagaren är folkbokförd i annan kommun än folkbibliotekets ansvarsområde.

Metadata: den strukturerade information som beskriver bibliotekets resurser, såsom böcker, e-böcker, ljudböcker och andra medier. Metadata är exempelvis uppgifter som titel, författare, ISBN, ämnesord, sammanfattning, lånevillkor och upphovsrätt. Metadata gör det möjligt att organisera, söka och hantera bibliotekets samlingar på ett effektivt sätt.

Nyckeltal: kan användas synonymt med variabel men ett nyckeltal kan också vara en egenskap som mäts med hjälp av flera variabler kombinerade. Exempelvis kan variablerna "total kostnad"

och "antal lån" användas för att skapa nyckeltalet "kostnad per lån".

Postnummeruppdelad statistik: I biblioteksdata-systemen finns postnummer registrerat för varje låntagare, vilket idag är en outnyttjad resurs. Postnummeruppdelad statistik skulle lämpa sig bra för att visualisera biblioteksstatistik på lokal nivå och även koppla ihop med socioekonomiska och demografiska data för respektive område. När statistik presenteras på mindre områden såsom postnummer, är det viktigt att beakta röjanderisk, det vill säga risken att enskilda individers uppgifter avslöjas i den aggregerade statistiken, om antal individer i området är få. Röjanderisk hanteras genom att man antingen slår ihop två eller flera postnummerområden eller censurerar statistiken för aktuella områden.

Rådata: data i ett ursprungligt och obehandlat format. Varje ny händelse, till exempel ett lån, ett omlån, en reservation, registreras som en ny rad i databasen där låntagare, tid- och platsmarkering också anges.

Samhällsgrupp: olika avgränsade grupper såsom barn, pensionärer, yrkesverksamma, högutbildade, personer med funktionsnedsättning med flera.

Samredovisning: flera enheter rapporterar sin statistik gemensamt istället för var för sig. Det kan till exempel vara en kommun som rapporterar in sin statistik för samtliga bibliotek i kommunen.

Skattning: att estimerar ett okänt värde med hjälp av en beräkning eller statistisk metod.

Variabel: en uppmätt egenskap som kan variera mellan de undersökta enheterna/individerna, exempelvis variabeln "totalt bestånd" har olika värden för olika bibliotek.

Variabeldefinition: En exakt precisering vad en variabel avser. Variabeldefinitionen för "totalt bestånd" kan vara "totalt antal fysiska medier i

bibliotekets bestånd 31 december".

Visualisering: Åskådliggöra statistiken i grafer, diagram och kartor.

Ändamålsenlig programvara (för e-böcker): den särskilda programvaran, inklusive tjänster för mobila enheter, inklusive mobila applikationer, för att disponera, navigera i, läsa och använda digitala filer.

Sammanfattning

Denna rapport undersöker hur biblioteksstatistik kan förbättras för att bättre möta folkbibliotekens behov och stödja dem i deras arbete och beslutsfattande. Efter att ha analyserat befintliga statistikällor, bibliotekssystem och dess funktioner, datainsamlingsmetoder och datakvalitet har åtta centrala utvecklingsområden identifierats:

- datainsamling
- definitioner
- kors- och fjärrlån
- e-böcker
- mångspråkighet
- tillgängliga medier
- upphandlingar
- presentation av statistik

Det övergripande syftet med dessa utvecklingsområden är att förbättra kvaliteten, utbudet, jämförbarheten och användbarheten av biblioteksstatistik. Förslagen avser att modernisera biblioteksstatistiken och göra den mer relevant. Genom bättre statistik kan biblioteken utvecklas och anpassa sina tjänster efter invånarnas behov på ett mer effektivt sätt och stärka bibliotekens relevans i samhället.

Författarna föreslår att Regionbibliotek Stockholm går vidare med två huvudsakliga åtgärder. Det första åtgärdsförslaget innebär utvecklingen av en lokal statistikmodell där biblioteksdata presenteras på en mer detaljerad nivå, exempelvis genom GIS-kartor som visar geografiska skillnader och nyttjandemönster. Ett pilotprojekt med ett par kommuner föreslås för att testa och kvalitetssäkra modellen innan den implementeras i större skala. Det andra åtgärdsförslaget handlar om att stärka den regionala samverkan kring biblioteksstatistik. Genom att kommunerna arbetar tillsammans kan de driva utvecklingen av standardiserade definitioner, förbättrad datainsamling och gemensamma upphandlingar, vilket leder till mer enhetlig och användbar statistik för hela sektorn.

1 Befintliga statistikällor

Statistik och data om bibliotek finns att tillgå via olika källor. Här listas de myndigheter och databaser som är relevanta för bibliotekssektorn samt en beskrivning av den statistik och data som är tillgänglig.

1.1 Sveriges officiella biblioteksstatistik

Sedan 2011 ansvarar Kungliga biblioteket (KB) för Sveriges officiella biblioteksstatistik på uppdrag av regeringen. KB är en av Sveriges totalt 29 statistikansvariga myndigheter som ingår i systemet för den officiella statistiken. Statistiska Centralbyrån (SCB) ansvarar för att samordna och stödja systemet.

Sveriges officiella statistik regleras i lagen om den officiella statistiken (SFS 2001:99) och förordningen om den officiella statistiken (SFS 2001:100). Där fastställs att officiell statistik ska finnas för allmän information, utredningsverksamhet och forskning. Lagen föreskriver ett antal kvalitetskriterier som ska tillämpas för den officiella statistiken: relevans, noggrannhet, aktualitet, punktlighet, tillgänglighet och tydlighet, jämförbarhet och samstämmighet.

Syftet med den officiella statistiken är att möta samhällets behov av information. Statistikens kvalitet är en funktion av vilka intressenterna är, deras behov och vad den ska användas till. Den statistikansvariga myndigheten för en dialog med användarna inom området för att identifiera behov och önskemål. Det ligger till grund för att formulera statistikens ändamål, definiera statistikens innehåll och värdera dess kvalitet. I detta sammanhang måste även kostnaderna för framställningen och uppgiftslämnarbördan beaktas. Uppgifter ska samlas in på ett sådant sätt att uppgiftslämnarbördan minimeras och står i proportion till användarnas behov. I takt med att samhället utvecklas omformas behoven samtidigt som tekniska och juridiska förutsättningar förändras, varför statistiken kontinuerligt behöver utvecklas och anpassas.¹

Det är respektive statistikansvarig myndighet som väljer ut vilka variabler som ska ingå i statistiken för sitt område. Det är också upp till myndigheten

att avgöra vilka metoder som ska användas för att producera statistiken så att den uppnår en tillräcklig kvalitetsnivå. Det innebär att det är KB som ansvarar för att definiera, kontinuerligt utveckla och kvalitetssäkra biblioteksstatistiken med hänsyn till bibliotekssektorns och övriga intressenters behov.

Dagens statistikinsamling

KB har samlat in Sveriges officiella biblioteksstatistik sedan mätåret 2010. Från och med mätåret 2014 ingår samtliga bibliotekstyper i statistiken. Statistiken samlas in årligen genom en webbenkät och gäller föregående kalenderår. Alla bibliotekstyper får samma enkät och frågeställningar. Uppgifter inhämtas om bland annat besök, lån, öppettider, bemanning, antal medier, aktiviteter, samt bibliotekens lokaler och ekonomi.

Insamlingen är en totalundersökning av populationen samtliga biblioteksorganisationer som uppfyller följande kriterier:

- Offentligt finansierade (helt eller delvis)
- Avsatt minst halvtidsbemanning för biblioteksverksamhet
- På något sätt tillgängligt för allmänheten (skolbibliotek: eleverna)

2023 bestod populationen av 2 210 biblioteksorganisationer.

Uppgiftslämnarbördan utgörs av de arbetsinsatser som krävs för att besvara enkäten. Det innefattar att sätta sig in i definitioner, ta ut och sammanställa data från ett flertal system (såväl biblioteksdatasystem som ekonomi- och personalsystem, besöksräknare et cetera) samt göra de manuella beräkningar och skattningar som krävs för vissa svar. Strukturen i enkäten medger både att svar ges per bibliotek och samredovisning av flera bibliotek. Folkbiblioteken besvarar enkäten kommunvis (med enstaka undantag), vilket gör att de uppgifter som inte finns i gemensamma system måste inhämtas från varje bibliotek.

KB ger årligen ut en rapport över biblioteksstatistiken för senaste mätåret, som redovisar och

¹ [Kvalitet för den officiella statistiken - en handbok, Version 2:2, SCB.](#)

beskriver undersökningens resultat. Resultaten presenteras dessutom i en excelfil där alla variabler i enkäten redovisas enskilt samt uppdelat efter bibliotekstyp, kommun, region och för riket. Vissa nyckeltal redovisas i relation till befolkningssiffror, inhämtade från SCB. En del bearbetningar görs, när värden saknas ersätts de (så kallad imputering) med föregående års mätvärde. Resultatfilen finns att ladda ner via KB:s webbplats. De obearbetade enkätdata finns också att ladda ner som excelfiler eller hämtas via KB:s API. Via webbplatsen nås även Biblioteksstatistikportalen² som presenterar statistiken i form av verksamhetsrapporter med tabeller och diagram. Rapporterna visar nyckeltal för de tre senaste åren och procentuell förändring mellan åren.

Kommande utvecklingsarbete

KB har tillsammans med Skolverket ett pågående uppdrag från regeringen att utveckla och förbättra statistiken om skolbibliotek. Uppdraget ska redovisas senast i december 2025. KB planerar för att därefter påbörja motsvarande uppdrag för folkbiblioteken, det vill säga med start 2026.

I rapporten *Nationell överblick för stärkt samverkan – Slutredovisning av uppdrag om stärkt samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet*³ lyfter KB den officiella biblioteksstatistiken som ett område med behov av utveckling. KB uppmärksammar att det finns kvalitetsproblem för statistiken och att nuvarande insamlingsmetod är resurskrävande. KB flaggar för att både urvalet av de ingående variablerna i statistiken kommer att begränsas och att insamlingsmetoden kommer att förändras. KB undersöker till exempel vilka data som kan samlas in automatiskt och vad som måste samlas in direkt från biblioteken.

Följden av en minskad omfattning för den officiella biblioteksstatistiken väntas enligt KB bli att myndigheten tillsammans med sektorn behöver göra kompletterande datainsamlingar av olika slag, exempelvis användarundersökningar och

andra typer av kartläggningar. Andra slutsatser är att myndigheten bör verka för samarbete när det gäller uppföljning och analys av biblioteksområdet, använda benchmarking och jämförelser, samt arbeta för att öka användbarheten genom "förbättrad visualisering och överblick".

1.2 Kolada

Kolada är en öppen databas med nyckeltal för kommuner och regioner. Kolada drivs av Rådet för främjande av kommunala analyser (RKA), som är en ideell förening bildad i samarbete mellan staten och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR). Namnet är en förkortning av Kommun- och landstingsdatabasen.

Syftet med databasen är att underlätta analys, jämförelse och uppföljning av kommuner och regioners verksamheter. Kolada innehåller cirka 6 500 nyckeltal över verksamheternas kostnad, omfattning och kvalitet inom områden som ekonomi, utbildning, kultur och fritid och hälsa.

Nyckeltalen i Kolada bygger på officiell statistik från de statistikansvariga myndigheterna, men också på uppgifter från andra myndigheter, andra statistikleverantörer och egna insamlingar genom SKR.

Det finns tre sätt att använda data från Kolada. *Jämföraren* presenterar färdiga urval av nyckeltal för de olika kommunerna och regionernas verksamhetsområden. Alternativt kan man söka fritt i databasen med tjänsten *Fri sökning*. Användaren kan själv välja ut nyckeltal, geografiskt område och tidsperiod, samt olika sätt att presentera resultatet. Presentationen kan göras som ett stapel-, linje-, eller cirkeldiagram alternativt som en kartvisualisering. Användaren måste själv avgöra vilken typ av presentation som är lämplig och ha kunskap om de fall när vissa diagramtyper är felaktiga eller missvisande. Resultaten av sökningen kan exporteras till Excel eller Powerpoint. Kolada tillhandahåller även ett gratis och öppet API för uppkoppling mot databasen.

² [Biblioteksstatistikportalen, Kungliga biblioteket.](#)

³ [Nationell överblick för stärkt samverkan – Slutredovisning av uppdrag om stärkt samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet, \(Ku2022/0057\), Kungliga biblioteket.](#)

Nyckeltal för bibliotek ligger inom området *Kultur och fritid*. Där hittas ett urval av ett 20-tal variabler från den officiella biblioteksstatistiken. Dessa är obearbetade grunddata från enkäten, vilket gör att de kan skilja sig något från de uppgifter som presenteras i KB:s resultatfil, då KB ibland ersätter saknade värden med imputerade värden.

Nyckeltal över kommuninvånares nöjdhet över bibliotekens utbud finns för en del kommuner, inhämtat från SCB:s medborgarundersökning. Där finns inte full täckning på grund av att inte alla kommuner valt att köpa tjänsten från SCB.

De kulturkostnader som finns redovisade i Kolada kommer från *Räkenskapssammandraget* (RS) som årligen samlas in av SCB. RS består av uppgifter från resultat- och balansräkningar, och verksamhetsindelad statistik för kommuner och regioner. Uppgifterna kommer från kommunernas och regionernas bokslut. Kulturkostnaderna är dock inte jämförbara mellan kommuner, på grund av att kommunerna inte redovisar kostnader enhetligt. Exempelvis inkluderar vissa kommuner lokalkostnader i kostnaden för kulturen, medan andra inte gör det. Ytterligare ett exempel är att SKR har identifierat felaktigheter när det gäller rapporteringen av finansiering till studieorganisationer, där ett antal kommuner redovisat 0 kr i RS, trots att de har fördelat stöd.⁴

1.3 Myndigheten för tillgängliga medier

Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) arbetar på uppdrag av regeringen för att "alla ska ha tillgång till litteratur och samhällsinformation utifrån vars och ens förutsättningar oavsett läsförmåga eller funktionsnedsättning." MTM är också en av tillsynsmyndigheterna för lagen om vissa produkters och tjänsters tillgänglighet (2023:254). För e-böcker innebär det att de ska ges ut i ett anpassat format och följa standarder för tillgänglighet. Direktivet planerades att träda i kraft 28 juni 2025 men har skjutits fram, då grundlagsändringar krävs, och föreslås därför börja gälla den 1 januari 2027. MTM kommer framgent att ansvara för tillsyn när det gäller e-böcker och ändamålsenlig

programvara.

MTM:s uppdrag innefattar att anpassa, överföra och sprida litteratur i form av talböcker, punktskriftsböcker och e-textböcker till personer med funktionsnedsättning som ger läsnedsättning. Målgruppen beräknas utgöra cirka sex procent av Sveriges befolkning.

Myndigheten publicerar i sin årsredovisning statistik relaterad till sitt uppdrag, bland annat över produktion och distribution av lättläst litteratur, förvärv och distribution av tal-, punktskrifts- och e-textböcker samt användningen av myndighetens digitala plattform för tillgängliga medier (Legimus).

1.4 Statistiska centralbyrån

Sveriges statistikmyndighet SCB ansvarar för att utveckla, framställa och sprida officiell statistik och annan statlig statistik. SCB har också ansvar för att samordna systemet för den officiella statistiken i Sverige.

Via SCB:s webbplats når man Statistikdatabasen som innehåller officiell statistik från SCB och 14 andra myndigheter. Statistikdatabasen innefattar statistik över en mängd ämnesområden, ofta i långa tidsserier. En del av de data som finns i Kolada hittas även via Statistikdatabasen. Data kan filtreras och laddas ner i tabellformat för export i olika filformat (text, excel, med mera). Det går även att hämta data genom SCB:s API PxWebAPI.

För att generera biblioteksstatistik finns kompletterande data att hämta från den officiella statistiken, särskilt när syftet är att göra jämförelser på kommunnivå. För många nyckeltal kopplade till biblioteksverksamhet är det relevant att sätta siffrorna i relation till kommunens demografiska och socioekonomiska sammansättning, såsom folkmängd, köns- och åldersfördelning, inkomst och härkomst.

SCB har varit med att utveckla ett socioekonomiskt index som kan användas för indelning av geografiska områdestyper. Indexet väger samman andelen personer i områden som har låg ekonomisk standard, andelen med förgymnasial utbildning och andelen med ekonomiskt bistånd/arbetslösa. Det

⁴ [Kommunernas rapportering av kulturkostnader i räkenskapssammandraget, SKR, 2023.](#)

socioekonomiska indexet lämpar sig särskilt väl för geografiska visualiseringar i kartor.

För kartframställningar finns möjlighet att ladda ner SCB:s öppna geografiska data via Geodataportalen samt de filer som krävs för att göra olika områdesavgränsningar och indelningar i speciella statistikområden.

SCB genomför på uppdrag av kommuner en medborgarundersökning om kommuninvånarnas attityder till kommunens verksamhetsområden, inklusive biblioteksverksamheten. Enkäten innehåller fyra frågor relaterade till bibliotek, som rör besöksfrekvens och nöjdhet med bibliotekens utbud (fysiskt/digitalt samt aktiviteter). Kolada använder data från undersökningen och skapar nyckeltal i form av andelen invånare som tycker utbudet är bra, definierat som de som har svarat "Mycket bra" eller "Ganska bra" på utbudsfrågorna. 128 kommuner köpte tjänsten 2024.

I SCB:s register ligger uppgifter om enskilda personer och företag lagrade på individ/organisationsnivå, så kallad mikrodata. Dessa uppgifter är skyddade av sekretess, men det finns undantag som tillåter SCB att lämna ut avidentifierade uppgifter till avgränsade projekt, efter godkänd sekretessprövning. Mikrodata kan sedan kopplas ihop med data över användning i biblioteksdatasystemet och användas för att analysera biblioteksverksamhet, vilket har genomförts i Huddinge kommun, samt i Jupels statistiska kartläggningar av biblioteken på Gotland och i Östergötland.

Myndigheten för Kulturanalys

Myndigheten för Kulturanalys (MYKA) ansvarar för den officiella statistiken inom området *Samhällets utgifter för kultur*. MYKA publicerar årligen en rapport över statistiken. Rapporten *Samhällets utgifter för kultur 2023*⁵ redovisar siffror för perioden 2012–2023 och innehåller uppgifter om regionernas och kommunernas kostnader för bibliotek. Uppgifterna har inhämtats ur Räkenskapssammandraget via SCB. Uppgifterna

om kommunernas utgifter för bibliotek finns som beskrivits ovan att tillgå via RS/SCB samt Kolada, men presenteras av MYKA i rapportform med utvalda diagram tillsammans med övriga kulturområden.

Kulturanalys publicerar även rapporter om invånarnas kulturvanor i samarbete med SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Rapporten *Kulturvanor 2023*⁶ omfattar 28 kulturaktiviteter som ingår i den nationella SOM-undersökningen. Det är en enkätundersökning med tema samhälle, opinion och media, som skickas till invånare mellan 16 och 90 år. Undersökningen ställer frågor om kulturaktiviteter, däribland finns frågor om man har besökt ett bibliotek senaste året samt läst bok/e-bok eller lyssnat på bok.

⁵ [Samhällets utgifter för kultur 2023, Kulturanalys.](#)

⁶ [Kulturvanor 2023, Kulturanalys.](#)

2 Efterfrågad statistik

Biblioteksstatistik är av intresse för olika kategorier av användare i samhället, som har delvis överlappande men också skiftande behov. Beroende på vilket användarperspektiv man har, efterfrågas olika detaljeringsgrad av statistiken, olika nivå av sammanställning (nationell/regional/kommunal/lokal verksamhetsnivå), olika nyckeltal, olika presentation och metod för tillgängliggörande av resultat.

För samhället i stort finns behov att följa upp bibliotekslagens uppfyllelse, såsom att medie- och tjänsteutbudet hos folkbiblioteken är brett och av hög kvalitet, att särskild uppmärksamhet ägnas åt de prioriterade grupperna och att verksamheten är tillgänglig för alla. Allmänheten har också intresse av att bevaka att samhällets resurser nyttjas effektivt samt att kunna utvärdera huruvida utbud och service erbjuds likvärdigt och kvalitativt utifrån olika kriterier.

För politiker och beslutsfattare är statistiken viktig som underlag för strukturbeslut, för jämförelser med andra kommuner/regioner och för att kunna följa trender. Även statistik över kostnader och resurser i förhållande till nytta/nöjdhet efterfrågas. Detta är högst relevant även på verksamhetsnivå. För planering av verksamheten är det likaså viktigt med statistik över användningsmönster mer i detalj, som underlag för prioriteringar och beslut samt utvärdering av insatser och måloppfyllande.

Ytterligare intressenter av biblioteksstatistik är forskarsamhället samt biblioteksorganisationer.

Trots att den här rapporten behandlar biblioteksstatistik och hur den kan förbättras, är det viktigt att uppmärksamma att mer statistik och siffror inte alltid nödvändigtvis är bättre. Det kan finnas ett stort värde i att avgränsa statistiken till färre variabler, som är tydligt definierade och uppmätta med bättre kvalitet till en rimligare uppgiftslämnarbörd. En annan aspekt är att allt inte låter sig kvantifieras på något vettigt sätt. Bara för att något inte är mätbart, betyder det inte alls att det är oviktigt. Det finns flera värden med biblioteksverksamheten (demokratiska, mellanmänniska) som svårtligen låter sig mätas. Det gäller att inte enbart premiera och utveckla delar av verksamheten som

är mätbara.

2.1 Efterfrågade nyckeltal

Nedan listas nyckeltal som lyfts som intressanta av olika företrädare från bibliotekssektorn under projektets intervjuer. Efterfrågade nyckeltal är sammanställda och uppdelade i tre typer av nyckeltal; basnyckeltal, ekonomiska nyckeltal samt nyckeltal över användare, verksamheten och uppdraget.

Nyckeltal används här för att beteckna mått som är utvalda för att vara lämpliga för att utvärdera olika aspekter av bibliotek, följa utveckling och använda för strategiska beslut. Nyckeltal är ofta, men inte alltid, beräknat utifrån flera variabler, till exempel antal lån per invånare. Nyckeltal kan alltså även vara definierat som ett enskilt mätvärde av en variabel, till exempel antal besökare (under en given tidsperiod).

Basnyckeltal

- Antal lån/omlån
 - uppdelat på olika medietyper
 - uppdelat på fysiska lån och e-lån
- Antal unika låntagare
- Antal besökare
- Antal aktiviteter
- Bestånd
 - uppdelat på olika medietyper
 - uppdelat på fysiska och digitala medier
 - uppdelat på svenska, utländska språk och minoritetsspråk
 - vilka titlar som är mest efterfrågade

När så är relevant efterfrågas att basnyckeltalen

- Anges i relation till befolkningsmängd.
- Presenteras uppdelat på ålder, kön och geografiskt område.
- Presenteras uppdelat på olika samhällsgrupper.

Ekonomiska nyckeltal

- Medelkostnad för ett lån.
- Nyttja per krona.
 - Hur mycket läggs på inköp i relation till hur många som tar del av utbudet?
- Kostnader för e-medier.
 - Hur ser kostnaden ut över tid?
 - Regional e-mediestrategi. Vilka kommuner har höjt respektive sänkt e-mediabudgeten?
- Uppföljning av riktade stöd och insatser.

Nyckeltal över användare, verksamheten och uppdraget

- Samhällsgrupper
 - I vilken omfattning använder olika samhällsgrupper biblioteken?
 - Skillnader mellan bibliotekens användare. Vilka bibliotek har högst och lägst andel barn, ungdomar, pensionärer med mera?
 - Skillnader mellan användning av fysiska och digitala medier.
 - Vilka samhällsgrupper lånar mest och minst e-böcker? När digital utlåning nya grupper?
- Nyttjande av speciella tjänster, till exempel bokbussar.
 - Vilka grupper använder tjänsterna och i vilken omfattning?
- Analys av lånemönster för att planera öppettider och personalbehov.
- Upptagningsområden och biblioteksavstånd.
 - Var bor besökarna?
 - Relationsmått mellan nyttjandegrad och besökarnas avstånd till närmaste bibliotek.
 - Låntagarnas ålder?
- Korslån
 - Andel låntagare som bor utanför kommunen.
 - Vilka kommuner görs korslånen ifrån?
- Tillgängliga medier
 - Hur många är låntagarna?
 - Var bor de?
 - Vad lånar de?
 - Låntagarnas ålder?
- Mått på hur bibliotekens uppdrag (enligt bibliotekslagen) uppfylls
 - Hur väl når man prioriterade

Samhällsgrupper?

- Andel invånare som har ett godtagbart avstånd till ett bibliotek/mobil biblioteksverksamhet.
- Finns ett tillfredställande bestånd enligt uppdraget om allsidighet och kvalitet?
- Mått som mäter och följer upp mål och utveckling i olika avseenden, till exempel
 - övergång till e-medier
 - förändrad efterfrågan av olika medietyper.
- Nöjdhet
 - Mått på hur nöjda invånarna är med bibliotekens utbud och verksamhet.
 - Relation mellan hur mycket medel man lägger på biblioteksverksamheten i relation till hur nöjda invånarna är.

3 Identifiering av utvecklingsområden för biblioteksstatistik

I följande avsnitt beskrivs av författarna identifierade utvecklingsområden och effektiviseringar för biblioteksstatistik. Det gäller åtta områden som är relevanta oavsett om statistiken samlas in och presenteras på lokal eller nationell nivå. Utvecklingsförslagen går ut på att förbättra insamling, kvalitet och presentation av biblioteksstatistik. Genom att effektivisera datainsamling, harmonisera definitioner och utveckla nya tekniska lösningar kan statistikens tillförlitlighet och användbarhet stärkas. Avsnittet lyfter fram centrala utvecklingsområden såsom automatiserad datahantering, bättre hantering av bortfall och felkällor, samt möjligheter till förbättrad statistik över e-böcker, mångspråkighet och tillgängliga medier. Dessutom betonas vikten av samverkan vid upphandlingar och behovet av mer interaktiva och användarvänliga sätt att presentera statistik.

3.1 Datainsamling

Utvecklingsförslag för biblioteksstatistik: Datainsamling

- **Reducera och selektera variabler:**
Antal insamlade variabler i biblioteksstatistiken bör reduceras och selekteras utifrån verksamhetsbehov för att minska uppgiftslämnarbördan och göra statistiken mer lättillgänglig.
- **Förenklad datainsamling:**
Automatiserad datainsamling direkt från systemen till KB:s årliga insamling skulle minska uppgiftsbördan och fel i statistiken.
- **Enklare tillgång till rådata genom API-lösning:**
Säkerställ att kommuner har direkt tillgång till sin egen rådata i bibliotekssystemen genom API-lösningar.
- **Säkerställ datakvalitet:**
Säkerställ att respondenten skiljer mellan saknade, irrelevanta och nollrapporterade värden, minimera nyckeltalsuppdelade svar, använd automatisk felkontroll vid insamling av data och hantera bortfall med anpassade imputeringsmetoder.
- **Kvalitetsredovisning:**
Komplettera redovisad statistik med en kvalitetsredovisning där felkällor identifieras och kvantifieras ner på variabelnivå.

Sveriges officiella biblioteksstatistik samlas in varje år och gäller då det föregående kalenderåret. Regeringen utsåg 2011 KB till statistikansvarig myndighet för den officiella biblioteksstatistiken. Inrapportering av statistiken för folkbiblioteken görs nästan alltid aggregerad på kommunnivå, det vill säga varje kommun sammanställer och summerar

data för samtliga kommunens folkbibliotek. Endast en av landets 290 kommuner (Karlstad) har valt att rapportera in statistiken per bibliotek (för kalenderåret 2023). Vid starten för KB:s insamling var det dock tänkt att all statistik skulle rapporteras in per bibliotek, men valfrihet vid inrapporteringen har lett till att statistiken nästan uteslutande rapporteras

per kommun.

Sammanställningen av statistiken är ofta en tidskrävande process för respektive kommun. Uppgiftslämnarbördan är stor. De 26 kommunerna i Region Stockholm uppskattade att de 2023 spenderade totalt 580 timmar på att besvara enkäten. Som mest 60 och som minst 5 timmar med ett genomsnitt på drygt 23 timmar per kommun. Data till enkäten hämtas och sammanställs från flera olika system. För vissa variabler kan statistiken tas fram gemensamt för alla kommunens bibliotek, till exempel direkt ur kommunens gemensamma biblioteksdatasystem. För andra variabler, som inte registreras i gemensamma system, måste data begäras in från respektive folkbibliotek inom kommunen och sedan sammanställas inför inrapporteringen till KB. Vissa av dessa variabler, såsom uppgifter om aktiviteter, registreras inte alltid systematiskt.

Bortfall ett problem för kvaliteten på statistiken

Sveriges folkbibliotek brukar ha 100 procent svarsfrekvens på inrapporteringen till KB:s statistik, det vill säga samtliga kommuner inkommer med sina svar. Resterande bibliotekstyper låg på en svarsfrekvens mellan 87 procent (skolbiblioteken) och 100 procent (sjukhusbiblioteken), i den senaste insamlingen. Partiellt bortfall, det vill säga när respondenten svarar på enkäten men inte på samtliga frågor, förekommer för i princip alla respondenter från folkbiblioteken. Partiellt bortfall har olika orsaker.

- KB:s enkät är standardiserad och ser likadan ut för samtliga med mera. Alla frågor är därmed inte relevanta för samtliga bibliotekstyper.
- Vissa variabler som är relevanta för vissa folkbibliotek, men inte för andra, lämnas därmed obesvarade. Det gäller exempelvis antal bokbussar, antal årsverken i kategorin specialister och intäkter av projektmedel, sponsring och gåvor.
- De finns totalt 261 svarsfält i KB:s enkät varav 91 av dessa svarsfält är obligatoriska för alla

respondenter att fylla i. Majoriteten, eller 170 av 261 svarsfält, är således icke-obligatoriska. Bortfall bland icke-obligatoriska men ändå relevanta svarsfält kan handla om att uppgifterna är svåra eller alltför tidskrävande att ta fram eller att respondenten strategiskt väljer att endast svara på obligatoriska frågor.

För de 26 kommunerna i Region Stockholm saknas värden för cirka 33 procent (2023 års statistik) av alla svarsfält på grund av att de är irrelevanta eller för att respondenten inte vill eller kan besvara frågan. Motsvarande siffra för Sveriges samtliga 290 kommuner är 36 procent. Förmodligen är andelen obesvarade svarsfält högre eftersom KB använder imputering av saknade värden. Imputering betyder att man ersätter saknade värden med ett skattat värde för att få bättre siffror över totalen. Imputeringsmetoden som används är enkel och innebär att KB använder föregående års värde om ett sådant finns.

Storleken på bortfallet för varje enskild variabel/fråga redovisas inte. Det framgår inte heller hur många svar det aggregerade värdet baseras på och hur många saknade svar det finns. För saknade värden redovisas inte heller hur stor andel av dessa som saknas på grund av att frågan är irrelevant och hur många som saknas på grund av att frågan lämnats obesvarad av annan anledning. Vidare går det inte att utläsa hur många av värdena som är imputerade. Det är med andra ord svårt att få en uppfattning om tillförlitligheten i statistiken.

Övriga felkällor vid insamling av data

Vid insamling och rapportering av stora mängder data ökar risken för mänskliga fel vid insamling, sammanställning och inmatning av data. Det kan handla om misstag, okunskap eller olika tolkningar av frågor i enkäten. Felinställningar eller felaktiga automatiska registreringar i olika system är också potentiella felkällor, liksom att vissa inrapporterade värden skattas av biblioteken då verkliga värden inte mäts.

Ett felaktigt inrapporterat värde kan upptäckas

genom kontrollfunktioner om det avviker mycket från andra kommuners värden (av motsvarande storlek) eller från ens eget inrapporterade värde från föregående år. I KB:s webbformulär ges en automatisk varning om en respondent avviker mer än 10 procent upp eller ner från föregående års inrapporterade värde.

KB har gått ut med ett förtydligande och en rekommendation till de kommuner vars folkbibliotek ingår i ett samarbete med ett gemensamt biblioteksdatasystem, till exempel inom ett regionalt samarbete.⁷ Om samarbetet använder ett biblioteksdatasystem där det är svårt att separera vissa av de efterfrågade uppgifterna per kommun, rekommenderar KB att en uppdelning av totalen görs utifrån hur stor procentuell andel befolkningen i respektive kommun har av samarbetets totala befolkningsmängd. KB benämner detta som nyckeltalsuppdelad statistik. En kommun kan använda en annan nyckeltalsuppdelning än den baserad på befolkningsandelar om de finner det lämpligare. Hur många kommuner som redovisar sin statistik till KB nyckeltalsuppdelat är okänt för KB. Man har heller inte information om exakt vilka inrapporterade variabler som berörs, men av erfarenhet vet man att antal aktiva användare, omlån och utlån av e-böcker är några av dessa variabler.

En annan felkälla för statistiken är att vissa folkbibliotek samredovisar uppgifter med ett skolbibliotek. I dessa fall har folk- och skolbiblioteket gemensamt system, vilket gör att en uppdelning av statistiken inte är möjlig. Inom Region Stockholm är det endast Norrtälje kommun som samredovisar skol- och folkbibliotekens data. Samredovisade värden går att identifiera i KB:s statistik då de är särskilt markerade.

Utvecklingsområden för insamling och uttag av biblioteksstatistik

Selektera relevanta data

Vilka variabler som ska ingå i statistiken bör nogt avvägas och antalet variabler bör hållas nere. Variabler som är relevanta för

verksamhetsutveckling och beslutsfattande bör identifieras. Noga utvalda, behovsanpassade och i antal begränsade variabler innebär att uppgiftslämnarbördan minskar samtidigt som statistiken blir mer lättillgänglig och förståelig. Det blir lättare att använda och konsumera statistiken. För KB:s statistik är insamlade variabler delvis givna av deras uppdrag att producera den officiella nationella biblioteksstatistiken, men det finns utrymme inom KB:s uppdrag att både reducera och ändra variabler. För annan biblioteksstatistik, utanför den officiella, finns alla möjligheter att välja relevanta variabler utifrån de behov som finns, se avsnitt 2.

Automatiserad datainsamling

Inrapporteringen till KB:s nationella statistik är mycket tidskrävande för respondenterna. För att underlätta inrapporteringen erbjuder biblioteks-systemet Quria en möjlighet att skapa en rapport anpassad efter KB:s enkät. I rapporten sammanställs data över relevanta frågor, grupperade enligt frågeordningen i KB:s enkät. Rapporten gör det enklare att fylla i enkäten.

En automatiserad lösning för inrapportering direkt från biblioteksdatasystemet till KB erbjuds inte av någon leverantör idag. Med samtycke från kommunerna skulle KB kunna plocka ut data direkt från biblioteksdatasystemen om en sådan teknisk lösning erbjöds. Den här möjligheten har tidigare identifierats och diskuterats hos KB, men utan att frågan hittills tagits vidare. Axiell är öppna för att utveckla en funktion i Quria för automatisk överföring av data, givet att det finns en efterfrågan från kunderna. Förutom att en automatiserad lösning reducerar uppgiftslämnarbördan, minskar man risken för fel i statistiken när data tas direkt ur systemet.

Till den nationella biblioteksstatistiken samlas data över bestånd in, vilket på sikt skulle kunna hämtas direkt från Libris. I januari 2025 var 266 av 290 kommuner anslutna till Libris. En nackdel är dock att en kommuns bestånd i Libris bara innefattar bestånd från det att kommunen anslöts till Libris. Kommunens bestånd fram till att de anslöt

⁷ [Folkbibliotekssamarbeten, Sveriges officiella biblioteksstatistik, Kungliga biblioteket.](#)

till Libris, finns inte med. Även om uppgifter om en kommuns hela bestånd i dagsläget oftast inte finns i Libris, finns deras "nyare" bestånd med. För KB:s statistik efterfrågas nyförvärv, uppdelat på olika medietyper, vilket skulle kunna hämtas direkt ur Libris.

KB samlar in andra variabler utöver de variabler som finns i biblioteksdatasystemen och Libris, exempelvis variabler från ekonomi- och personalsystem. Även om mycket av insamlingen av statistik skulle kunna automatiseras så kommer det fortfarande finnas data som behöver tas fram manuellt. Det vore önskvärt att undersöka och sammanställa i vilka system kommunerna registrerar data för, till exempel ekonomi, personal, besök och aktiviteter. Om det finns system som är vanligt förekommande bland biblioteken borde man undersöka möjligheten till förenklad eller automatiserad överföring även från dessa.

Lättare tillgång till rådata genom API-lösningar

En kommun behöver ibland hämta ut rådata från biblioteksdatasystem för egna statistiska sammanställningar eller kartläggningar, till exempel rapporten *Bibliotekskartläggning av Götabiblioteken*⁸. Rådata är obehandlade data där varje låntagares avtryck (exempelvis ett lån, ett omlån, en reservation) registreras som en ny rad i systemet med tid- och platsmarkering. Bibliotekssystemen har egna utvecklade analysverktyg för olika standardiserade statistiska framställningar och rapporter som erbjuds kunderna. Uttag av rådata är dock nödvändigt om man vill göra egna sammanställningar, analyser och koppla ihop biblioteksdata med andra typer av data, till exempel socioekonomiska och demografiska data från SCB. Rådata är även nödvändigt för att koppla ihop data från två eller flera olika system, till exempel biblioteksdatasystem och distributionssystem för e-böcker. En sådan hopkoppling ger möjlighet att analysera kopplingen mellan fysiska lån och e-lån.

Uttag av rådata är idag oftast en omständlig process där kommunerna är i händerna på

⁸ [Bibliotekskartläggning av Götabiblioteken](#)

systemleverantörerna. En beställning av rådata från systemleverantörerna tar tid och kostar pengar. Det är anmärkningsvärt att systemleverantörernas kunder inte har bättre och enklare tillgång till sina egna rådata.

En API-lösning skulle vara ett enkelt sätt för en kommun eller ett bibliotek att själva hämta ut sina rådata när de vill, utan systemleverantörens inblandning. Axiell/Quria och Systematic Cicero säger sig vara öppna för att utveckla en API-lösning om efterfrågan och betalningsviljan finns. Systematic Cicero har API-lösningar för olika standardiserade uttag av bearbetade och sammanställda data men ingen API-lösning för rådata. Koha är den enda biblioteksdatasystemet som idag erbjuder en API-lösning, vilken dessutom är gratis.

Publizons distributionssystem för e-böcker erbjuder ingen API-lösning idag men skulle vid intresse kunna lämna ut rådata manuellt, även om en procedur för detta saknas. Idealt skulle det finnas en integration mellan biblioteksdatasystemen och distributionssystemen för e-böcker. En integration skulle göra det möjligt att på individnivå få alla data över fysiska och digitala lån samlade. Publizon har dock inga planer på att utveckla en sådan integrationsmöjlighet till olika biblioteksdatasystem. Så länge det inte finns en integration mellan systemen behövs rådata för att koppla ihop låntagares fysiska och digitala lån.

Frågan om API-lösning för att hämta rådata är en fråga som definitivt bör adresseras vid upphandlingar av bibliotekssystem.

Reducera och mäta fel

KB:s statistik dras med kvalitetsproblem på grund av stort partiellt bortfall. Bortfall är en källa till fel i statistiken. Det finns ett flertal åtgärder att vidta för att reducera fel i statistiken.

- Reducera eller eliminera antalet icke-obligatoriska uppgifter och fokusera på variabler som alla respondenter kan och bör svara på. På så sätt reducerar man bortfallet.
- Automatisk sökning efter felaktiga och orimliga

värden i datarapporteringen kan göras utifrån flera riktlinjer. KB jämför varje inrapporterat värde med föregående års värde. Vid en avvikelse på mer än tio procent varnas respondenten. Om respondenten feltolkar definitioner eller gör systematiska fel vid sammanställning av data, kommer felaktig rapportering troligen upprepas vid varje årlig insamling och inte detekteras av en sådan funktion. Ytterligare kontroller kan därför göras genom att jämföra varje värde med motsvarande värden från andra kommuner av motsvarande storlek.

- Även med åtgärder för att reducera bortfall kommer åtminstone partiellt bortfall vara en realitet vid insamlingar av biblioteksstatistik. Det finns många olika imputeringsmetoder, det vill säga metoder för att ersätta saknade värden med estimerade värden. KB:s metod som kan benämnas "last observation carried forward" är en enkel imputeringsmetod som enbart tar hänsyn till föregående års värde och bara om ett sådant värde existerar. Med mer avancerade imputeringsmetoder kan man reducera fel i statistiken. Ibland kan det vara motiverat att använda olika imputeringsmetoder för olika variabler.
- Arbeta för att statistik som inrapporteras för en kommun verkligen avser kommunens verkliga värden och inte är nyckeltalsuppdelad. De kommuner som ingår i ett samarbete där statistiken i systemen är svår eller omöjlig att separera per kommun bör i samarbete med systemleverantörerna lösa problemet. Att kunna separera statistiken kommunvis bör vara en grundläggande funktion som är viktig för mer än bara inrapportering till den nationella biblioteksstatistiken. Om kommuner trots allt rapporterar in statistiken nyckeltalsuppdelad, bör KB göra det obligatoriskt för dessa kommuner att ange det vid inrapporteringen. I informations- och kvalitetssyfte vill man kunna identifiera dessa värden i statistiken.
- Förutsättningar för att hantera imputering och skattning av fel i statistiken måste finnas. Vid inrapportering av data bör det för respondenten finnas tydliga val som särskiljer om ett saknat värde inte rapporteras på grund av att det är

irrelevant, att uppgiften saknas eller att värdet är relevant men rapporteras med värdet noll för att inga registreringar finns, till exempel antal aktiviteter av en viss sort.

- I en kvalitetsredovisning av statistiken bör olika felkällor i statistiken identifieras och kvantifieras. Det gäller statistiken i stort men också redovisat för enskilda variabler.

3.2 Definitioner

Utvecklingsförslag för biblioteksstatistik: Definitioner

- **Identifiera skillnader i definitioner:**
Genomför kartläggningar (nationellt eller regionalt) för att identifiera skillnader i variabeldefinitioner mellan kommuner.
- **Nationell standard:**
Arbeta mot en nationell standard för definitioner av biblioteksvariabler. Utveckla och korrigera variabler med definitionsproblem utifrån praktiska och tekniska förutsättningar vid datahantering och registrering i biblioteksverksamheterna.
- **Utgå från KB:s definitioner:**
Anpassa definitioner i lokal biblioteksstatistik efter KB:s nationella standard för att säkerställa enhetlighet och möjliggöra jämförelser på kommunal, regional och nationell nivå.

En viktig grund för kvalitativ biblioteksstatistik är tydliga och samstämmiga definitioner för statistikens ingående variabler. Registrerade data i bibliotekens olika system sammanfaller inte alltid med specificerade och efterfrågade definitioner vid statistikinsamlingar. Olika sätt att mäta och registrera variabler i olika system med olika funktioner och förutsättningar gör att man inte alltid kan leverera data enligt de givna definitionerna. Specificering vid datainsamling utgår oftast från vad man önskar och är ålagd att mäta exempelvis för den officiella biblioteksstatistiken, vilket inte

klassificering av medietyper, hur man definierar och mäter fjärrlån, olika sätt att räkna årsverken och antal sittplatser eller studieplatser och att fysiskt bestånd kan mätas antingen i antal böcker eller hyllmeter.

Definitionsproblematiken tillsammans med bortfall är de största felkällorna i KB:s statistik. Felkällorna är så pass betydande att biblioteksstatistiken lämpar sig bättre för att studera på aggregerad nationell eller regional nivå och för att följa trender över tid, än för att jämföra statistiken mellan olika kommuner. För att förbättra kvaliteten i biblioteksstatistiken och för att kunna göra jämförelser mellan olika kommuner krävs bättre samstämmighet av definitioner i biblioteksstatistiken.

Utvecklingsområden för definitioner i biblioteksstatistiken

Att arbeta för att skapa en standard med tydliga och samstämmiga definitioner för statistikens variabler är grundläggande och viktigt för en statistik av hög kvalitet. Man kan behöva utgå från vad som faktiskt registreras i verksamheterna och identifiera minsta gemensamma nämnare mellan olika kommuner. "Teoretiska" definitioner kan behöva omformuleras så att man istället utgår från vad som faktiskt går att mäta och vilka tekniska förutsättningar som finns i bibliotekens olika system. På sikt kan man även, gentemot leverantörer av system, krävställa viktiga funktioner som möjliggör registrering av data enligt vissa önskade definitioner.

Definitioner för variabler som ingår i lokal biblioteksstatistik och även finns med i den nationella biblioteksstatistiken, bör anpassas efter KB:s definitioner, för samstämmighet och en nationell standard. I KB:s kommande utvecklingsarbete kan både variabler och definitioner ändras. En regional kartläggning av skillnader i definitioner kan dock med fördel påbörjas dessförinnan. I ett första steg bör man identifiera vilka variabler i KB:s statistik som inte har samstämmiga definitioner för de 26 kommunerna inom Region Stockholm. För varje identifierad variabel bör man undersöka hur variablerna skiljer sig åt, orsaken till detta och arbeta för

att reducera diskrepansen. Detta arbete kan bli ett underlag i KB:s kommande utvecklingsarbete.

För de variabler där regionens kommuner har samstämmiga definitioner kan man å andra sidan använda KB:s statistik för kommunvisa jämförelser utan att riskera att jämföra äpplen med päron. Risken för det kvarstår dock vid jämförelser med Sveriges övriga kommuner för vilka man inte gjort en jämförande kartläggning av definitioner.

För utveckling av ny biblioteksstatistik kan kompletterande nyckeltal som inte ingår i KB:s statistik bli aktuella, till exempel nyckeltal i relation till samhällsgrupper, samt nyckeltal som mäter hur väl biblioteken uppfyller sitt uppdrag, se fler exempel i avsnitt 2. Nya nyckeltal måste nog definieras och kontrolleras. Det måste finnas förutsättningar för att hämta variabler från befintliga statistikkällor i enlighet med framtagna definitioner. Det kan bli en iterativ process där förutsättningar också kommer påverka de nya definitionerna.

3.3 Statistik över kors- och fjärrlån

Utvecklingsförslag för biblioteksstatistik: Kors- och fjärrlån

- **Utökad statistik:**
Inför löpande statistik över korslån för att ge en bättre bild av medieflöden och resursfördelning inom kommuner.
- **Förtydliga definition:**
Se till så att det i definitionen för fjärrlån finns en distinktion mellan "lån mellan huvudmän" och "lån inom samarbeten".
- **Datakvalitet:**
Förbättra kvaliteten av statistik för kors- och fjärrlån genom att lägga till koppling till Skatteverkets folkbokföringssystem i biblioteksdatasystemen för att säkerställa korrekta uppgifter i låntagarposter.
- **Systemkrav:**
Vid upphandling av system, ställ krav på funktioner som underlättar geografiska analyser av låntagarflöden såsom möjlighet att göra datauttag per postnummer och hantering av lån mellan olika huvudmän vid katalogsamarbeten.

I *Medieutredning vid Regionbibliotek Stockholm*⁹ som genomfördes 2021 kartlades och presenterades de medieflöden som sker till följd av kors- och fjärrlån. Följande definitioner används i utredningen.

- Korslån är lån som sker på ett folkbibliotek där låntagaren är folkbokförd i annan kommun än folkbibliotekets ansvarsområde.
- In- och utlån från och till biblioteksorganisationen (för folkbibliotek: egna kommunen) räknas som fjärrlån. Uppgiften avser endast effektuerade lån. Omlån som begärts av låntagare räknas ej.

Korslån är särskilt relevant för Region Stockholm och andra storstadsregioner, där folkbibliotekens användare i stor utsträckning rör sig över

kommungränserna, både för arbetspendling och i fritidssyfte. Folkbiblioteken har dock kommunal huvudman och resurser styrs på kommunal nivå, oaktat biblioteksanvändarnas rörelsemönster. Ur ett verksamhets- och budgetperspektiv är det viktigt att följa och analysera kors- och fjärrlån. Statistik över kors- och fjärrlån bör därför löpande sammanställas. Att upprepa medieutredningen, gärna på nationell nivå, är något som efterfrågas av sektorn.

Korslån finns inte med alls i KB:s nationella statistik. Fjärrlån ingår och redovisas uppdelat på ut- och inlån. Här finns dock en definitionsproblematik som gör att statistiken kan bli missvisande och inte lämplig att följa över tid. Det beror på att allt fler bibliotek ingår i katalogsamarbeten och samarbete om gemensamma bibliotekskort. Vid folkbibliotekssamarbeten blir det ett problem när biblioteksdatasystem inte klarar att hantera uttag per kommunnivå. KB har nyligen publicerat uppdaterade rekommendationer för definitioner vid folkbibliotekssamarbeten¹⁰. Fjärrlån skulle enligt tidigare definition räknas om folkbibliotekets medier lämnat kommungränsen eller till en annan bibliotekstyp. Men i fortsättningen behöver det inte räknas som fjärrlån även om det lämnat kommungränsen, när det sker inom ett folkbibliotekssamarbete. Det får till följd att de redovisade fjärrlånen väntas minska. För att anpassa statistiken till de allt vanligare folkbibliotekssamarbetena vore det en förbättring att istället redovisa den officiella statistiken uppdelat på lån mellan olika huvudmän och lån inom samarbeten.

För analyserna av korslån i medieutredningen krävdes datauttag från biblioteksdatasystemen (Book-IT när undersökningen gjordes). Problem med datakvaliteten i form av felaktiga inmatningar i låntagarposterna uppdagades, till exempel fel adressformat eller uppgifter som var ifyllda i fel fält. Felfrekvensen var sex procent, vilket påverkar de geografiska analyserna och GIS-framställningen. En koppling mellan biblioteksdatasystemet och Skatteverkets register skulle avhjälpa problemet. Idag finns exempelvis ett tillval i Quria (som många

⁹ [Medieutredning vid Regionbibliotek Stockholm. Nulägesbeskrivning samt förslag på samverkansinitiativ, Region Stockholm.](#)

¹⁰ [Folkbibliotekssamarbeten, Sveriges officiella biblioteksstatistik, Kungliga biblioteket.](#)

bibliotek i regionen gått över till efter Book-IT) för koppling till Skatteverket och automatisk inläsning av adressuppgifter. En förutsättning är också att datauttag kan göras per postnummer, vilket är en viktig punkt att inkludera i kravställningen vid upphandlingen av system, se avsnitt 3.7.

3.4 Statistik för e-böcker

Utvecklingsförslag: E-böcker

- **Statistik för kostnadsuppföljning:**
Kontinuerlig följa statistik över antal unika låntagare, lån per person och kostnader, för budgetuppföljning och utformning av låne-regler.
- **Systemkrav:**
Vid upphandling av system, ställa krav på integration mellan distributionssystemet för e-böcker och biblioteksdatasystemet, för att möjliggöra analyser av e-bokutlåning utifrån demografiska faktorer, samt jämförelser med fysiska lån.
- **Flexibelt katalogurval:**
Implementera statistikverktyg som stöder aktiva urvals- och gallringsprocesser för e-böcker, för att optimera beståndet och minska kostnaderna.

Allt högre efterfrågan och kostnader för e-böcker på biblioteken - behovet av relevant statistik större än någonsin

Utlåningen av e-böcker, inklusive e-ljudböcker, har under 2000-talet ökat successivt samtidigt som landskapet genomgått stora förändringar när det gäller teknisk infrastruktur och prissättningsmodeller.^{11 12}

Bibliotekens läsfrämjande uppdrag men begränsade budget blir en utmaning när efterfrågan på digitala böcker (och därmed kostnaden) växer samtidigt som fysiska böcker efterfrågas och behöver tillhandahållas i oförändrad omfattning. De flesta bibliotek använder en betalningsmodell för digitala böcker där kostnaden styrs av antal nedladdningar, vilket medför att olika typer av lånebegränsningar ofta behöver införas för bibliotekens e-bokutlåning.

Olika modeller med låneregler för att begränsa e-mediakostnaden i kommunerna förekommer, till exempel i form av kvoter för antal lån under en specifik tidsperiod. En del låntagare skaffar därför bibliotekskort i andra kommuner för att utöka sina e-bokslån, vilket leder till korslån av e-böcker och ytterligare kostnadsökningar. Till exempel, 2019 utgjorde regionala korslån av e-böcker 19 procent för Stockholms stadsbibliotek, motsvarande en kostnad av nära två miljoner kronor (medieutredningen), och andra kommuner har motsvarande kostnader för låntagare från Stockholm.

De ökade kostnaderna för utlån av e-böcker gör det än mer angeläget med kvalitativ statistik över hur tjänsterna nyttjas, vad som genererar kostnader samt möjlighet att kunna följa utveckling över tid. Förutsättningarna för att generera statistik borde vara extra gynnsamma med tanke på digitaliseringsens natur. Trots det är statistik över digital utlåning ett eftersatt område. KB:s officiella statistik i sin nuvarande utformning tillgodoser inte behoven, är för grov i sin kategorisering och går heller inte att bryta ner på biblioteksnivå. Hur lånekvoterna för e-böcker ser ut är också något som påverkar statistiken, men inte anges.

Statistikframställning försvåras av systemtekniska hinder

Distributörernas tekniska system sätter ramarna för vilken statistik som går att generera. En enkät om digitala böcker som genomfördes i Region Stockholm och Region Sörmland 2021 pekade på

¹¹ Digitala böcker på bibliotek: Vadan, varför, varthän? Kunskapsunderlag inför upphandling av e-litteratur

¹² Nationell överblick för stärkt samverkan – Slutredovisning av uppdrag om stärkt samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet, (Ku2022/0057), Kungliga biblioteket.

olika problemområden med systemen. Där beskrivs brister i sök- och sorteringsfunktioner, problem med avsaknad av metadata och dålig användarvänlighet i gränssnittet, samt önskemål om mer flexibla statistiska analyser. Det finns behov av att bland annat kunna se aktiva låntagare, populära titlar och nyttjandegrad som underlag för inval och hantering av bestånd och utvärdering av tjänsten.

Publizons system har funnits länge på marknaden och hade från början en bristfällig metadata-struktur som sedan hängt med. Data som lagras i systemet har enligt uppgift inte uppdaterats på senaste decenniet. Företaget har dock börjat ett arbete med att skärpa klassificeringen med hjälp av AI. Publizon har nyligen lanserat ett uppdaterat system som av användarna rapporteras ha försämrad funktionalitet i jämförelse med tidigare system, i form av sämre möjligheter att kontrollera utbud (inga manuella inval), se statistik och nå ut till låntagare. Det går heller inte att ta ut statistik per kommun, något som är mycket efterfrågat. Tidigare har det funnits möjlighet att integrera distributionssystemet med biblioteksdatasystem för att kunna generera statistik över e-lån kopplat till användare, men det alternativet finns inte kvar och planeras inte återinföras, enligt WeDoBooks.

Publizon har en större marknadsandel, vilket avspeglar sig i fler redogörelser från användare av systemet. De användare som har erfarenhet av Overdrive lyfter att systemet erbjuder bättre statistik och även möjlighet att följa vissa nyckeltal i realtid men att systemet har haft ett betydligt mindre utbud av svenska e-böcker. Overdrives förklaring är att orsaken var en begränsning i kostnaden per lån som fanns som krav i tidigare upphandling. För den pågående upphandlingen har företaget kunnat utöka antalet svenska titlar, då inte samma begränsning finns.

Att det bara finns två leverantörer av distributionssystem på den svenska marknaden, varav en i dagsläget är marknadsledande sett till utbudet av svenska titlar, är ett problem då bristen på konkurrens försvårar kravställning i upphandlingar.

Prioriterade statistikområden: kostnadskontroll, analys av användargrupper och katalogurval
Behovet av statistik för e-boksutlåning kan delas in i tre områden som är särskilt viktiga för biblioteksverksamheterna.

- **Löpande kostnadskontroll**

Det är viktigt att kunna följa parametrar som antal aktiva (unika) låntagare och antal lån per låntagare som stöd vid budgetuppföljning och utveckling av låneregler. För att kunna utvärdera nyttan i relation till kostnaden behövs detaljerad kontinuerlig statistik över utlåningen som även går att ta ut bakåt i tiden. Här skulle en koppling till aktuell Legimusstatistik ge ytterligare underlag för att kunna estimerar framtida kostnader för e-böcker.

- **Analys av användargrupper**

Genom demografiska analyser går det att studera hur den digitala utlåningen är spridd inom en kommun, hur användningen ser ut i socioekonomiskt utsatta områden, vilka åldersgrupper som lånar mest et cetera. För att kunna analysera e-boksutlåning kopplat till låntagares egenskaper såsom ålder, kön, funktionsnedsättning och bostadsort, krävs en koppling mellan distributionssystemet och det lokala biblioteksdatasystemet. Vid sammankoppling av systemen går det att följa vilka samhällsgrupper som nås av tjänsten och hur deras nyttjandemönster ser ut. Det skulle också öppna för jämförelser mellan fysiska och digitala utlån – huruvida de når olika grupper och hur eventuella skillnader förhåller sig till avstånd till närmaste bibliotek. Viktigt att utvärdera är vidare om den digitala utlåningen når nya målgrupper eller främst de som redan läser.

- **Katalogurval**

Det varierar vilken strategi biblioteken använder för inval av titlar till tjänsten, det kan göras automatiskt, manuellt eller genom en kombination. Kostnaden för titlarna som sätts av förlagen varierar och biblioteken kan behöva göra urval utifrån ekonomiska överväganden. Kvalitetsaspekter gör att gallring ofta behöver göras, för att rensa ut "hyllvärmare" samt material

som kan vara inaktuellt eller olämpligt på olika sätt och heller inte hade köpts in som fysisk bok. Lättillgänglig statistik över vilka titlar som lånas ut är en förutsättning för ett aktivt urval och gallring.

3.5 Statistik över litteratur på andra språk än svenska

Utvecklingsförslag för biblioteksstatistik: Andra språk än svenska

- **Kategoriserad statistik:**
Statistiken över litteratur på andra språk än svenska bör brytas ner på respektive språk, exkludera musiktitlar, och redovisas på en detaljerad nivå för att utvärdera hur väl bibliotekslagens krav uppfylls.
- **Samverkan för inköp och urval:**
Samverkan för att säkerställa ett brett och relevant utbud av litteratur på andra språk än svenska, särskilt för de mindre språken och för digitala böcker, där lokala resurser inte räcker till.
- **Behovsanalys:**
Genom att kombinera geografiska data med annan kommunal information, kan biblioteken bättre förstå och möta olika språkgruppers behov.

Trubbig statistik försvårar kontroll av bibliotekslagens uppfyllelse

Bibliotekslagen reglerar att biblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt personer som har annat modersmål än svenska genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska. För att kunna utvärdera om lagen uppfylls behövs adekvat statistik över bestånd och användning av denna litteratur. En analys behöver sedan göras i relation till vilka språk som finns representerade i kommunen och hur olika språkgruppers behov av litteratur, och annan verksamhet, ser ut.

I den nationella statistiken som den ser ut idag grupperas alla utländska språk tillsammans inklusive engelska (men exklusive de nationella

minoritetsspråken som anges i en egen kategori). Dessutom inkluderas och särredovisas även musik- och filmtitlar som har klassificerats med en annan språkkod än svenska. För att utvärdera representation av litteratur på andra språk än svenska behöver statistiken brytas ner på betydligt fler kategorier av språk och musiktitlarna exkluderas och särredovisas.

Statistik över det flerspråkiga beståndet och användningsmönster på kommunal och enhetsnivå kan användas som stöd för medieförsörjningen på andra språk än svenska, inklusive tillgängliga e-böcker på andra språk än svenska. En nedbrytning på postnummernivå och samkörning med relevanta kommunala data, till exempel tillförlitlig data över modersmålsundervisning, skulle underlätta för att sätta uppgifterna i relation till representationen av olika språkgrupper.

3.6 Statistik över tillgängliga medier

Utvecklingsförslag för biblioteksstatistik: Tillgängliga medier

- **Harmonisering av rutiner:**
Rutiner för hantering av talböcker bör standardiseras nationellt för att säkerställa att alla nedladdningar registreras korrekt, vilket förbättrar statistikens kvalitet och ger en rättvisande bild av användningen.
- **Statistik över nyttjande:**
Samla in och analysera data på postnummernivå för att bättre förstå användningsmönster, bland olika åldersgrupper och kön, som stöd för budgetering och planering på lokal och kommunal nivå.
- **Systemkrav:**
Vid upphandling av bibliotekssystem, ställa krav på funktioner för identifiering och statistikunderlag av tillgängliga medier.

Olika rutiner för talböcker ger missvisande statistik
 Statistik kring tillgängliga medier finns att tillgå via MTM:s årsredovisning. Användningen av Legimus redovisas också nedbrutet på biblioteksnivå i excelfiler som kan laddas ner från MTM:s hemsida. Data i excelfilerna är antal låntagare och nedladdningar för olika bibliotekstyper det senaste året. Uppgifterna redovisas även uppdelat på vuxna och minderåriga låntagare.

Regionbibliotek Stockholms medieutredning belyser en källa till bristande kvalitet i statistiken över talböcker. Utredningen identifierade en oväntat stor variation i talboksläsning via Legimus mellan kommuner. Det grundar sig i olika rutiner på biblioteken gällande hantering av nedladdningar på skiva som bibliotekarier kan göra från systemet och skicka till låntagaren. När en talbok laddats ner ska den nedladdade skivan registreras i bibliotekets fysiska talboksbestånd och lånet registreras som ett fysiskt lån. Denna rutin följs dock inte i alla kommuner, där skivan hanteras utanför både biblioteksdatasystemet och Legimus/MTM. Det påverkar kvaliteten i statistiken över såväl bestånd som användning av talböcker och leder till en underskattning av nyttjandet.

Legimus fyller i samma enkät som alla andra folkbibliotek för inrapportering till KB:s officiella statistik. Frågorna är dock inte anpassade för tillgängliga medier, ett antal frågor är till exempel oklara eller irrelevanta utifrån MTM:s verksamhet, vilket gör det svårt för myndigheten att fylla i enkäten på ett lämpligt vis. MTM redovisar heller inte alltid medierna på rätt sätt, exempelvis hanteras inte talböcker med syntetiskt tal konsekvent (dessa är i grunden e-böcker).

Nya tillgänglighetslagen öppnar för samlad statistik

Från och med januari 2027 träder den nya lagen om tillgänglighet i kraft som bland annat reglerar att e-böcker, och den programvara som används som e-boksläsare, ska vara tillgängliga. Det räcker inte att e-boken är tillgänglig, även mediet för att nå boken behöver vara tillgängligt. Lagen inkluderar e-böcker men däremot inte rena ljudböcker (e-böcker med ljud omfattas av lagen).

MTM är en av de myndigheter som kommer utöva tillsyn och kommer ha ansvar för e-böcker och ändamålsenlig programvara. Leverantörer kan åläggas att rätta till brister för produkter och tjänster som inte uppfyller kraven, föreläggandet kan vara förenat med vite på mellan 10 000 och 10 000 000 kronor.

Att kraven i framtiden ställs på producenter kommer definitivt påverka rollen för MTM och funktionen för Legimus, då MTM:s övergripande ansvar för produktion, distribution och konsumtion av tillgängliga medier förändras. När förlagen producerar fullt tillgängliga e-böcker kommer de kommersiella e-böckerna att kunna läsas av de flesta, oavsett funktionsförmåga. Det kan i förlängningen leda till att MTM:s produktion av talböcker kommer att minska och kanske till och med upphöra. Mer ansvar för och arbete med tillgängliga medier kommer att hamna på folkbiblioteken. Folkbiblioteken serverar dessutom studenter med funktionsnedsättning, exempelvis de som studerar på distans, och tillgänglighetslagen kommer att påverka även där. Förändringarna kommer ställa nya krav på kompetens kring olika format, samt verktyg för att hantera och få överblick över kostnaderna när möjligheten att ladda ner från Legimus upphör. Här kan bra statistik informera och stötta.

För framtidens statistik öppnar denna utveckling möjligheten att enklare inkludera tillgänglighetsperspektivet samlat med den övriga biblioteksstatistiken. På så sätt kan funktionsrättsperspektivet lyftas och synliggöras tydligare, vilket i sig har ett mervärde.

Följande områden identifieras som utvecklingsområden för förbättring av statistiken över tillgängliga medier.

- Kvalitetssäkring och harmonisering av rutiner kring hantering av tillgängliga medier.
- Skapa statistik som ger en samlad bild av nyttjandet av tillgängliga medier oavsett vem som distribuerat mediet (bibliotek eller MTM).
- Verka för att undanröja de systemtekniska hinder som identifierats för en komplett e-bokstatistik (se avsnitt 3.4) samt säkerställa att statistik om

tillgängligheten redovisas via distributörernas system.

- Redan på kort sikt kan den rådata som finns tillgänglig via MTM användas för att illustrera användningen i relevanta grafer och visualiseringar.
- Ta ut data per postnummer över nyttjandet av tillgängliga medier och presentera resultat uppdelat på olika demografiska grupper, såsom olika åldersgrupper och kön. Även typ av funktionsnedsättning vore intressant att föra statistik över, men uppgiften lagras inte idag och den räknas som en känslig personuppgift vilket ställer särskilda krav på sekretess. Demografiskt uppdelad statistik kan användas som underlag för budgetering på kommunal nivå.

3.7 Upphandlingar

Utvecklingsförslag för biblioteksstatistik: Upphandlingar

- **Samverkan vid systemupphandling:**
Öka samverkan kring upphandlingar både för upphandling av biblioteksdatasystem och e-mediesystem, ta fram en gemensam lista med kravspecifikationer för biblioteksstatistik.
- **Nationell lösning för e-böcker:**
Arbeta mot gemensam upphandling av en nationell distributionstjänst för e-böcker för att minska kostnader, effektivisera resurser och ge likvärdig tillgång till digitala medier.
- **Systemkrav:**
Vid upphandling av system, ställa krav på öppna API:er, integration mellan olika system, möjlighet att gruppera data på olika nivåer samt extrahera rådata för att möjliggöra en mer användbar biblioteksstatistik.

Mycket att vinna på ökad samverkan

Många representanter för sektorn lyfter nyttan med ökad samverkan kring upphandlingar. Det framhålls att det finns mycket att vinna på ökat samarbete men att det också kan vara svårt att enas om en gemensam kravställning. En fördel är en bättre förhandlingsposition gentemot leverantörerna, vilket kan leda till besparingar alternativt en bättre tjänst för bibehållen kostnad. En gemensam förhandlingsposition kan öka incitament för leverantörerna att utveckla nya och förbättrade tekniska lösningar. Från ett leverantörsperspektiv är det däremot ekonomiskt gynnsammare med upphandlingar kommunvis, som potentiellt kan generera upp till 290 avtal. Att gå samman i upphandlingssamarbeten kan också vara tids- och resursbesparande, särskilt för mindre kommuner. Det är heller inte givet att kompetens för upphandling av bibliotekssystem finns lokalt.

Inom Region Stockholm finns idag samverkan kring gemensam upphandling genom ett samarbete mellan fyra av Södertörns kommuner (Södertälje, Nynäshamn, Nykvarn och Salem), som i tillägg delar ett gemensamt biblioteksdatasystem.

Ett område med särskilt stor potential till effektiviseringsvinster är distributionslösningar för digitala medier. Ett gemensamt nationellt system skulle, förutom möjligheter till bra statistik över digitala medier, också ha fördelen att ge likvärdig tillgång till digitala medier i hela landet, något som vore extra betydelsefullt med tanke på att tillgängliga medier i allt större utsträckning kommer att distribueras via biblioteken istället för via MTM/Legimus.¹³

KB har nyligen slutredovisat regeringsuppdraget att "ta fram förslag på former för stärkt samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet samt att bidra till den långsiktiga utvecklingen för vissa nationella digitala bibliotekstjänster för prioriterade målgrupper"¹⁴. I rapporten beskriver KB att de ser två möjliga utvecklingsscenarier för folkbibliotekens digitala boktjänster.

¹³ Sedan rapporten skrevs har regeringen gett KB i uppdrag att ta fram gemensamma krav och en gemensam standard för utlån av digitala böcker vid folkbiblioteken.

¹⁴ Nationell överblick för stärkt samverkan – Slutredovisning av uppdrag om stärkt samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet, (Ku2022/0057), Kungliga biblioteket.

1. Staten ansvarar för en nationell distributions-tjänst av e-böcker som KB förvaltar alternativt upphandlar. Till att börja med används tjänsten för e-böcker till de i bibliotekslagen prioriterade målgrupperna som idag ingår i KB:s förmedlingsuppdrag, med sikte på att ansluta alla folkbiblioteksförmedlade e-bokstjänster.
2. Kommunerna upphandlar och ansvarar för tjänsterna. Staten arbetar för att stötta kommunerna i upphandling och samordning. KB tillser att beståndet innefattar medier för de prioriterade målgrupperna.

En annan lösning vore att folkbiblioteken går ihop i ett konsortium likt modellerna i andra nordiska länder. Då behöver en organisation byggas upp som hanterar utveckling och förvaltning, vilket kräver extra finansiering i uppstartsfasen. Oavsett modell och grad av samverkan vid upphandlingarna är det viktigt att bereda en kravställning som skapar förutsättningar för en effektiv framställning av biblioteksstatistik.

Bädda för flexiblare biblioteksstatistik på upphandlingsstadiet

Om man redan vid upphandlingen specificerar krav för att kunna extrahera relevant data ur systemen finns en bra utgångspunkt för att kunna generera en heltäckande och kvalitativ biblioteksstatistik. Det gäller både för upphandling av biblioteksdatasystem och system för e-medier. Följande är krav som är nödvändiga att inkludera för en effektiv statistikproduktion.

- Öppna API:er som underlättar överföring av data, integration och kommunikation mellan system.
- Integration mellan biblioteksdatasystemet och distributionssystemet för e-böcker.
- Möjlighet att göra uttag av rådata i valfritt format, såväl löpande som bakåt i tiden.
- Tillräcklig bredd på variabler som lagras och relevanta kategoriseringar. Exempelvis bör man redan i upphandlingen lista nyckelvariabler och önskade kategorier, såsom aktiva låntagare,

omlån, bestånd för barn och unga, tillgänglighetsklassning, låntagarkategorier, språk med mera.

- Automatiserad överföring alternativt möjlighet att generera sammanställningar av data direkt ur bibliotekssystemet som behövs för inrapportering till den officiella biblioteksstatistiken.
- Funktionalitet som underlättar hantering av olika bibliotek, möjlighet att gruppera på olika nivåer (enhet, postnummer, kommun, med mera), göra urval och bryta ner resultat.

3.8 Presentation av biblioteksstatistik

Utvecklingsförslag för biblioteksstatistik: Presentation av biblioteksstatistik

- Interaktivt resultatsystem: Utveckla interaktivt, flexibelt resultatsystem med filtreringsfunktioner, interaktiva grafer och kartor som gör det enkelt för användare att analysera och jämföra statistik mellan bibliotek eller olika geografiska områden.
- Statistik på biblioteks- och postnummernivå: Presentera statistik på biblioteks- och postnummernivå för att möjliggöra analyser av lokala variationer, användarmönster och socioekonomiska och demografiska samband.
- Statusrapport: Komplettera statistiska resultat med reflekterande statusrapport som sammanfattar utveckling, trender och strategiska insikter

KB presenterar den årliga nationella biblioteksstatistiken för folkbibliotek i två format. Dels i ett excelark, dels i en utvecklad statistikportal.

- Excelarket har 291 kolumner motsvarande de 291 svarsfälten i enkäten. För folkbiblioteksstatistiken motsvarar varje rad i excelarket en kommun. Aggregerade data på regional och nationell nivå visas på speciellt markerade rader. Excel-arket innehåller insamlade rådata blandat med imputerade värden där så är möjligt. Kolada baserar däremot sin statistik enbart på KB:s rådata, vilket

gör att det råder en diskrepans mellan KB:s och Koladas statistik.

- I KB:s statistikportal finns möjlighet att ta ut verksamhetsrapporter för en enskild kommun för de senaste tre åren. Systemet tillåter även filtrering på biblioteksnivå men eftersom folkbiblioteken rapporterar sin data på kommunnivå finns inte den möjligheten för folkbibliotek. Rapporten för en utvald kommun ger data över samtliga 291 variabler och även ytterligare av KB beräknade nyckeltal som exempelvis anger inrapporterade data i förhållande till kommunens folkmängd. I tillägg till data genererar rapporten även stapeldiagram över 195 av de 291 variablerna (om det finns inrapporterade eller imputerade data för dessa). Det finns ingen funktion i portalen där man kan filtrera ut och jämföra data från två eller flera kommuner (eller regioner). Under projektets intervjuer framkom en bild av att statistikportalen är relativt okänd och oanvänd bland användare av den nationella biblioteksstatistiken, trots att den precis som excelarket ligger öppen på KB:s hemsida.

Gemensamt för KB:s två alternativ för datapresentation är att de innehåller många variabler. Ingen selektion har gjorts vilket gör statistiken svåröverskådlig och omständlig att använda.

I Kolada har man begränsat biblioteksstatistiken och selekterat ett 20-tal biblioteksvariabler från KB:s omfattande statistik. Man har även adderat en handfull variabler från SCB:s medborgarundersökning rörande nöjdhet kring bibliotek och kultur. Medborgarundersökningen görs en gång per år av SCB, men bara för de kommuner som väljer att köpa tjänsten. Dessa variabler saknas därför i Kolada för majoriteten av alla kommuner. I Kolada finns möjligheten att jämföra statistik från två eller fler kommuner (eller regioner).

Den bild författarna har är att Koladas statistik används mer frekvent än SCB statistik trots att SCB är datakällan. Det utvalda och begränsade antalet variabler tilltalar, liksom funktionen att kunna jämföra valda kommuner eller regioner med varandra, samt möjligheten att visualisera data i

olika typer av diagram och även kartor. Den visuella presentationen i KB:s statistikportal är begränsad till stapeldiagram. Även om visualiseringsverktyget i Kolada är flexibelt har det begränsningar och brister.

Verktyget generar vid vissa val nonsensdiagram, det vill säga diagram utan mening. Om man exempelvis väljer ett antal variabler och väljer diagramtypen cirkeldiagram genereras ett cirkeldiagram där totalen, det vill säga hela cirkeln, utgör summan av vitt skilda variabler. Det går exempelvis att generera ett diagram över lån (antal/invånare), öppettider (timmar/vecka) och kostnader (kronor/invånare) i ett och samma cirkeldiagram, där storleken på varje tårtbit i cirkeldiagrammet motsvarar storleken på respektive variabel mätt enligt sin enhet. Cirkeldiagram ska användas för att visa fördelningen av en enda variabels möjliga utfall, till exempel fördelningen mellan olika typer av aktiviteter. Att kombinera flera olika variabler i ett och samma cirkeldiagram, ger ett diagram helt utan mening.

En hög andel saknade värden i rådata gör att många diagram och kartor i Kolada inte kan genereras. Begränsningen att Koladas statistik enbart baseras på KB:s data gör att vissa efterfrågade variabler saknas, till exempel möjligheten att få statistik över korslån och e-medier. Diagrammen är begränsade till att visa en variabel i taget. Det är inte möjligt att generera en graf med två eller flera variabler i samma graf för att visuellt studera samband mellan variablerna.

Möjligheten att jämföra utvalda kommuner eller regioner i Kolada är en bra funktion. Man ska dock komma ihåg att kommunvisa jämförelser baserade på KB:s statistik bör undvikas på grund av tidigare beskrivna problem med ej samstämmiga definitioner och saknade värden.

Utvecklingspotential för presentation av biblioteksstatistik

Enkel och användarvänlig presentation av data
För att statistiken ska komma till nytta måste den vara lättillgänglig, lättolkad och användarvänlig och baseras på relevanta, utvalda variabler. Tiden

och kanske också kompetensen att selektera och utvinna insikter ur rådata saknas oftast ute i verksamheterna. Det behövs färdiga men flexibla lösningar där statistiken lätt presenteras och visualiseras.

Interaktivt resultatsystem

Genom att utveckla ett interaktivt resultatsystem kan användaren lätt selektera den information som är relevant utifrån användarens behov. Användaren ska kunna filtrera resultat och göra jämförelser både geografiskt och över tid på ett enkelt och intuitivt sätt. Ett interaktivt resultatsystem ska gärna innehålla:

- **Filtrerings- och jämförelsefunktioner**
För att tillgodose det uttalade behovet av att kunna göra jämförelser mellan utvalda bibliotek eller kommuner kan man utveckla ett system med filtreringsfunktion. Det är till exempel inte ovanligt att en kommun har ett antal, av politiken utvalda, jämförelsekommuner som de kontinuerligt ska mäta sig mot. En filtreringsfunktion gör det enkelt att ta fram jämförande statistik för detta urval av kommuner. Statistiken som filtreras fram kan presenteras som data i tabeller eller i statiska eller interaktiva grafer beroende på vad som lämpar sig bäst.
- **Interaktiva grafer**
Interaktiva grafer ger möjligheter att visualisera samband och relationer mellan variabler på ett lättförståeligt sätt. Då statistiken presenteras i interaktiva grafer kan användaren exempelvis
 - Få statistiken visualiserad med flera utvalda variabler i samma graf.
 - Peka på områden i grafen för förtydliganden, kompletterande information eller för att urskilja en vald enhet (kommun eller bibliotek) bland ett större antal andra enheter.
- **Interaktiva kartor**
Kartframställningar har tidigare skapats för *Regionbibliotek Stockholms medieutredning*¹⁵

samt *Bibliotekskartläggning av Götabiblioteken*¹⁶. Kartor är ett tydligt sätt att åskådliggöra geografiska skillnader i data. Då kartorna görs interaktiva kan användaren dessutom välja ut och kombinera olika lager av data i kartorna eller få ytterligare information för varje delområde i så kallade pop-up rutor.

Under avsnitt 4.3 ges exempel på interaktiva grafer och kartor.

Statistik uppdelat på postnummer

Det finns en stor potential i att presentera biblioteksstatistik uppdelat på postnummerområden. I biblioteksdatasystemen finns varje låntagares postnummer angivet. Det medför möjligheten att studera lokala variationer i till exempel andel låntagare, hur avstånd till biblioteket påverkar användning av biblioteket samt korslån. Genom att komplettera med data från SCB kan man också relatera statistiken i varje postnummerområde till områdets socioekonomiska och demografiska variabler.

Enligt bibliotekslagen ska folkbiblioteken ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar. I likhet med statistik över tillgängliga medier och mångspråkighet är statistik över barn och ungdomars biblioteksanvändning ett viktigt underlag. Biblioteksstatistik över barn och ungdomar kan innefatta nyckeltal såsom åldersfördelning för när barn skaffar lånekort, hur stor andel barn och ungdomar som använder bibliotek i olika geografiska delområden, hur avstånd till biblioteket påverkar barn och ungas biblioteksanvändning och vilka bibliotek som har en låg respektive hög andel barn och ungdomar bland sina användare. Visualisering över barn och ungdomars biblioteksanvändning och koppling till socioekonomiska och demografiska variabler lämpar sig ofta bra att presentera i GIS-kartor, där postnummer skulle vara en passande geografisk indelning

¹⁵ [Medieutredning vid Regionbibliotek Stockholm. Nulägesbeskrivning samt förslag på samverkansinitiativ, Region Stockholm.](#)

¹⁶ [Bibliotekskartläggning av Götabiblioteken](#)

Redovisa data på biblioteksnivå

KB:s statistik går inte att bryta ner och avläsa på biblioteksnivå. Data redovisas per kommun, region eller nationellt. Statistiken medger således inga jämförelser mellan två eller flera utvalda bibliotek. Möjligheter att avläsa statistiken per bibliotek och göra jämförelser mellan bibliotek inom eller utanför kommunen, skulle ge nya insikter. Statistik över hur det egna biblioteket förhåller sig till andra bibliotek kan påvisa styrkor och utvecklingspotential i den egna verksamheten. Statistik på biblioteksnivå ger underlag som exempelvis visar vilka användargrupper biblioteket når, mönster för enhetens användare, användningsgrad i relationen till bestånd och erbjudna medier och hur avstånd till biblioteket påverkar användningsgraden. För biblioteksverksamheten, beslutsfattare och kommunpolitiker är det viktiga underlag för satsningar, utvärderingar, fördelningar av medel och andra strategiska beslut.

Statistiken sammanfattas med reflekterande statusrapport

Under projektets intervjuer har det framförts önskemål att biblioteksstatistik vid varje ny (års) omgång, oavsett om den är på nationell eller lokal nivå, bör kompletteras med reflekterande text där biblioteksstatistiken sammanfattas, tolkas och översätts till strategiska insikter. Med utgångspunkt i statistikens resultat i form av tabeller, diagram och kartor, efterfrågas sammanfattande reflektioner över utveckling, trender, utmaningar och framtidsspaning.

Digitala resultatsystem där användaren själv kan hämta och selektera enheter är viktigt för vissa användarbehov, men statistiken når fler om den i tillägg presenteras i en kort sammanfattande och reflekterande rapport. Statistiken blir då tillgänglig på en översiktlig nivå även för de som inte har tid, intresse eller kunskap att ta in statistiken på detaljnivå genom tabeller, diagram och kartor.

4 Åtgärdsförslag 1 – Modell för lokal, behovsanpassad biblioteksstatistik

Åtgärdsförslag 1 i korthet:

- Utveckling av en lokal statistikmodell: En ny modell för biblioteksstatistik föreslås, med fokus på lokala behov och användarperspektiv. Modellen ska inkludera både traditionella nyckeltal och nya.
- Presentera statistik på biblioteks- och postnummernivå med hjälp av GIS-kartor: Modellen ska presentera data på biblioteksnivå med möjlighet till jämförelser mellan bibliotek. GIS-kartor ska utvecklas för att visa geografiska skillnader och mönster ner på postnummernivå, med kopplingar till socioekonomiska och demografiska data, för att skapa djupare insikter om olika samhällsgruppers nyttjande av biblioteken.
- Pilotprojekt för utveckling och kvalitets-säkring: Ett pilotprojekt med 1–3 kommuner föreslås för att utveckla och testa modellen. Projektet ska säkerställa tydliga definitioner för nyckeltal, rutiner för datainsamling, lagring och kvalitetssäkring av data. Praktiska och juridiska frågor, som dataskydd och samtycke, ska också lösas.
- Resultatsystem: Ett digitalt resultatsystem med interaktiva tabeller, diagram och kartor utvecklas. Systemet ska kunna filtrera och jämföra data mellan olika biblioteksenheter och över tid. Ett resultatsystem skulle möjligen kunna utvecklas i samarbete med Kolada.

KB:s kommande utvecklingsarbete kommer förmodligen leda till en nationell biblioteksstatistik med högre kvalitet men färre variabler. I KB:s rapport Nationell överblick för stärkt samverkan¹⁷ skrivs att:

”Om statistiken begränsas kan KB och andra aktörer i sektorn behöva utveckla sin insamling av

annan kompletterande statistik utöver den officiella statistiken för att få god täckning till de underlag sektorn har behov av till verksamhetsutveckling på lokal, regional och nationell nivå.”

En begränsning och selektering av variabler samt ökad kvalitet i KB:s statistik välkomnas. KB:s kommande utvecklingsarbete kommer dock i första hand utgå från deras uppdrag att producera den officiella biblioteksstatistiken. Om, och i så fall i vilken grad, KB kommer tillgodose statistikbehov som finns på lokal och regional nivå, återstår att se.

Författarna föreslår därför att regionen utvecklar en modell för biblioteksstatistik där man skiftar perspektiv från den nationella biblioteksstatistiken till ett användarperspektiv på lokal nivå. Man bör utveckla en modell för biblioteksstatistik utifrån behov, där man inte begränsas av nuvarande förutsättningar och tillgång på statistik. Modellen ska visa på möjligheter, i första hand utifrån bibliotekens och kommunernas statistikbehov, men även ett regionalt perspektiv kan ingå. Visuell presentation av statistiken och GIS-kartor är en viktig del av modellen.

Modellen kan bli vägledning och föregångsmodell för andra kommuner och regioner men också bli ett underlag i KB:s kommande utvecklingsarbete. Modellen bör synliggöra möjligheter för hur den nationella statistiken skulle kunna utformas om man beaktar användarbehoven på lokal nivå.

Författarna föreslår att en modell för behovsanpassad lokal biblioteksstatistik utvecklas och testas i ett pilotprojekt med 1–3 medverkande kommuner inom Region Stockholm. Medverkande kommun(er) bör vara så pass stor(a) att de(n) har flera olika enheter och gärna bokbussverksamhet. En beprövad, behovsanpassad och effektiv modell för biblioteksstatistik utifrån ett lokalt perspektiv är nytt och skulle tillföra ett viktigt perspektiv för kommande produktion av biblioteksstatistik, oberoende av nivå på statistiken.

¹⁷ Nationell överblick för stärkt samverkan – Slutredovisning av uppdrag om stärkt samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet, (Ku2022/0057), Kungliga biblioteket.

4.1 Ny modell ger nya möjligheter

Lokala behov styr statistiken

En ny modell för biblioteksstatistik ska utgå från att tillgodose det behov av biblioteksstatistik som finns på lokal nivå. Bland medarbetare, beslutsfattare och politiker på biblioteks- och kommunnivå finns ett behov av att mäta delvis andra typer av variabler/nyckeltal (se exempel i avsnitt 3) än vad som nu finns i den officiella biblioteksstatistiken. I en ny modell kan man välja ut relevanta och behovs- anpassade nyckeltal till statistiken men också inkludera nya nyckeltal som traditionellt sett inte mäts såsom kvalitativa och ekonomiska nyckeltal och nyckeltal över hur väl bibliotekslagen följs. En ny modell ger även möjlighet att ta fram relevant statistik över eftersatta områden, till exempel statistik över kors- och fjärrlån och e-lån där man på lokal nivå idag starkt efterfrågar en tillförlitlig och samstämmig statistik.

Statistiken blir tillgänglig på biblioteksnivå

Modellen kommer kunna presentera statistiken på biblioteksnivå vilken är statistik som inte alls görs i den officiella statistiken idag. Jämförelser mellan bibliotek, inom och utanför kommungränsen, är ett verktyg som skulle ge möjligheter till nya insikter och verksamhetsutveckling för bibliotek och kommuner.

Resultatsystem med bibliotek i fokus

En stor fördel med en ny modell för biblioteksstatistik skulle vara möjligheten att utveckla ett nytt, användarvänligt, flexibelt och behovsanpassat resultatsystem. Hur data tillhandahålls för statistikkonsumenter är direkt avgörande i vilken grad statistiken kommer till nytta. Interaktiva funktioner, som att kunna filtrera ut utvalda bibliotek för olika jämförelser och interaktivitet i graferna, underlättar ofta förståelsen för statistiken. Tekniska funktionaliteter ska dock väljas ut varsamt. Det är inte givet att mer avancerade och tekniska lösningar alltid är bättre än enklare lösningar. Enklare, statiska tabeller eller grafer kan ibland vara att föredra över interaktiva lösningar. Det är nyckeltalen som avgör

vilket presentationsalternativ som är bäst lämpat.

Ett resultatsystem anpassat utifrån lokala behov innebär att biblioteksstatistiken presenteras och/ eller kan filtreras ut per bibliotek, men statistiken kan även presenteras aggregerad för samtliga folkbibliotek inom en kommun. Resultatsystemet ska utformas med fokus på relevant statistik i ett användarvänligt format.

GIS-kartor med kopplingar till socioekonomiska och demografiska variabler

En annan möjlighet gällande resultatsystem är att utveckla kartvisualiseringar för lokal biblioteksstatistik som gör det enkelt att studera geografiska skillnader och mönster för olika variabler. Geografisk indelning kan vara kommungränser, men väl så intressant för en lokal biblioteksstatistik är postnummergränser. En biblioteksanvändares postnummer finns registrerat i biblioteksdatasystemen och möjliggör därför statistik på postnummernivå.

Likt medieutredningen¹⁸ kan exempelvis korslån, det vill säga ett lån som sker på ett folkbibliotek där låntagaren är folkbokförd i annan kommun än folkbibliotekets ansvarsområde, visualiseras i kartor. Med ett lokalt perspektiv och data uppdelat på postnummer skulle man kunna ta analyserna och visualiseringarna ett steg längre. Man kan i tillägg till rörelser över kommungränser, studera rörelser inom en kommun. Utifrån varje enskilt bibliotek kan man studera var enhetens låntagare bor ner på postnummernivå. Vidare kan man studera var låntagare som använder specifika tjänster såsom bokbussar och tillgängliga medier bor.

Till postnummerområdena kan även kopplas tillhörande socioekonomiska och demografiska data, vilket öppnar upp för helt nya analyser och insikter. Man kan exempelvis studera inom vilka postnummerområden som invånarna har låg respektive hög nyttjandegrad av biblioteken och vilka samhällsgrupper som är över- och underrepresenterade i dessa områden. Man kan också visa på olika typer av samband, till exempel hur efterfrågan på olika medietyper ser ut för olika samhällsgrupper.

¹⁸ [Medieutredning vid Regionbibliotek Stockholm. Nulägesbeskrivning samt förslag på samverkansinitiativ, Region Stockholm.](#)

Möjlighet till kvalitetssäkring av statistiken

Vid insamling av data till en ny biblioteksstatistik skulle man ha möjlighet till full översyn, kontroll och hantering av bortfall. Det möjliggör att man kan arbeta för att reducera bortfall men även att mäta bortfallet och i förlängningen öka kvaliteten på statistiken. Med hjälp av anpassade imputeringsmetoder för saknade värden kan fel i statistiken ytterligare reduceras och kvaliteten höjas. Nya sätt och metoder för att hantera bortfall kan ge vägledning för andra statistikproducenter, inklusive KB.

En ny statistikmodell ger anledning att utreda skillnader och otydligheter i variabeldefinitioner. Genom att arbeta mot enhetliga och samstämmiga definitioner skapas en stabil grund för jämförbar och högkvalitativ statistik. Problematiken kring definitioner för Sveriges biblioteksstatistik är betydligt större än att det går att lösa i ett pilotprojekt. Men ett pilotprojekt kan hjälpa till att identifiera variabler med definitionsproblem, speciellt för de variabler som ingår i modellen och komma med förslag på åtgärder för att arbeta mot samstämmighet på nationell nivå.

4.2 Utveckling av modellen

I ett pilotprojekt för utveckling av en ny modell för biblioteksstatistik bör följande moment ingå.

Selektion av relevanta nyckeltal

Ett första steg är att välja ut relevanta nyckeltal utifrån bibliotekens och kommunernas behov. Man behöver identifiera vilka nyckeltal (på biblioteksnivå) som är viktiga att inkludera i statistiken samt vilka nyckeltal som behöver utvecklas och standardiseras, till exempel kors- och fjärrlån, e-medier, tillgängliga medier och mångspråkighet. Helt nya nyckeltal kan bli aktuella som mäter till exempel nytta per krona, relationer mellan exempelvis satsningar och utfall och även sammanfattande variabler som hur väl biblioteket eller kommunen uppfyller bibliotekslagen. Se avsnitt 2 för potentiella nyckeltal.

Tydliga definitioner för selekterade nyckeltal

Tydliga definitioner ska utarbetas för alla selekterade nyckeltal i modellen. När det gäller nya nyckeltal ska definitioner bestämmas med hänsyn tagen till förutsättningar i data. För selekterade nyckeltal som redan ingår i KB:s statistik, ska utredas vilka av dessa som är behäftade med definitionsproblem. För dessa nyckeltal bör tydliggöras om och i så fall hur, definitioner för pilotprojektets medverkande kommuner avviker från KB:s definitioner. Åtgärdsförslag för att uppnå samstämmighet kan handla om enkla åtgärder som korrigeringar i instruktioner till kommuner men också mer långsiktiga åtgärder som till exempel anpassningar av registreringar i bibliotekssystemen.

Mall för datainsamling

Under pilotprojektet behöver man utarbeta en struktur och mall för insamling av data där man reder ut vilka system och datakällor som data ska hämtas ifrån. Biblioteksdatasystemen är den viktigaste datakällan men andra datakällor kan bli aktuella, till exempel distributionssystem för e-medier, KB, SCB och Kolada. Man bör arbeta för ett upplägg med automatiserade uttag av data direkt från datakällorna till en projektdatabas där samtliga data kopplas ihop. Utgångspunkten ska vara att upplägget inte adderar någon ytterligare uppgiftslämnarbörd till kommunen eller dess bibliotek. Om man kommer fram till att bibliotek behöver involveras för att ta fram kompletterande data bör arbetsbördan minimeras. För synergieffekter kan insamling av data till modellen göras samtidigt som biblioteksenheterna sammanställer data till KB:s årliga statistik.

Reda ut praktiska och legala frågor

Under ett pilotprojekt finns en rad praktiska och legala frågor att reda ut.

- Skapa en mall för kommuners samtycke för automatisk dataöverföring från biblioteksdatasystemet till projektdatabasen.
- Föreslå hur och var insamlade data i projektdatabasen ska lagras på ett säkert sätt och vilken

aktör som "äger" och ansvarar för insamlade data.

- Upprätta, om nödvändigt, en mall för PUB-avtal mellan kommun och den part/konsult som ansvarar för att producera statistiken.
- Insamling och inköp av GIS-lager som kommer behövas för de geografiska visualiseringarna av biblioteksdata. GIS-lager för bibliotek behöver samlas in och lager för postnummer kommer förmodligen behöva köpas in.
- Inarbete en beställningsrutin för att hämta socioekonomiska och demografiska variabler på postnummernivå från SCB. För beställning av dessa data på postnummernivå från SCB, kan tillkomma en kostnad.
- Utvärdera och besluta om vilken programvara som ska användas för ett interaktivt resultatsystem där användaren kan filtrera resultat per bibliotek.

Kvalitetssäkring

Momentet handlar om att säkerställa att alla led i modellen kvalitetssäkras. De innefattar kvalitets-säkring av insamlade data, definitioner, hantering och kontroll av avvikelser i insamlade data, hantering av bortfall och som följd av det, imputering av saknade värden. Statistikens kvalitet ska också finnas skriftligt redovisad för varje statistikomgång.

Programmering och dataanalys

För nästan samtliga moment i modellen krävs programmering av kod. Programmering av en stor mängd kod behövs för hopkoppling av data, imputering, dataanalys och resultatframställning av statistiken. Bakom varje tabell, diagram och karta ligger en samling kodade algoritmer. En resultat-lösning med filtreringsfunktion kräver ytterligare programmeringskod med integrering av speciell programvara.

Resultat för statistiken

Momentet att arbeta fram ett genomtänkt och användarvänligt resultatsystem är ett viktigt steg i pilotprojektet. Momentet innefattar att

- välja ut i vilket format (tabell, diagram, kartor, med mera) de olika utvalda nyckeltalen ska presenteras.
- bygga upp ett digitalt resultatsystem där användaren kan hämta önskad tabell och diagram för önskad enhet, filtrera resultat och göra jämförelser både geografiskt och över tid.
- bestämma ett format och ta fram en mall för en resultatrapport

Värt att undersöka är om ett resultatsystem kan utvecklas i samarbete med Kolada. Kolada har en uppbyggd och etablerad plattform för biblioteksstatistik. Den föreslagna modellen för biblioteksstatistik går i linje med Koladas syfte att underlätta analys, jämförelse och uppföljning av kommuner och regioners verksamheter. Att använda en redan etablerad plattform förenklar utvecklingsarbetet av ett resultatsystem och gör statistiken lättillgänglig för kommuner och bibliotek i hela landet. Statistik enligt modellen, även om det är över ett begränsat antal kommuner, ger andra kommuner och bibliotek möjlighet till benchmarking. Regionens modell för lokal biblioteksstatistik kan etablera sig som en föregångsmodell. Då är det bra med en neutral plattform där den nya statistiken kan samlas.

Samtliga ovanstående sju moment ingår i pilotprojektet med målet att generera en ny modell för biblioteksstatistik.

Den tänkta processen i den färdiga modellen illustreras i *Figur 1*. I processens första steg genomförs datainsamling från olika potentiella datakällor markerade i blått. Kvalitetssäkring är en iterativ process där datakvalitet, bortfall, imputering av saknade värden hanteras under sammanställning och analys av data. Dessförinnan kvalitetssäkras insamlade data.

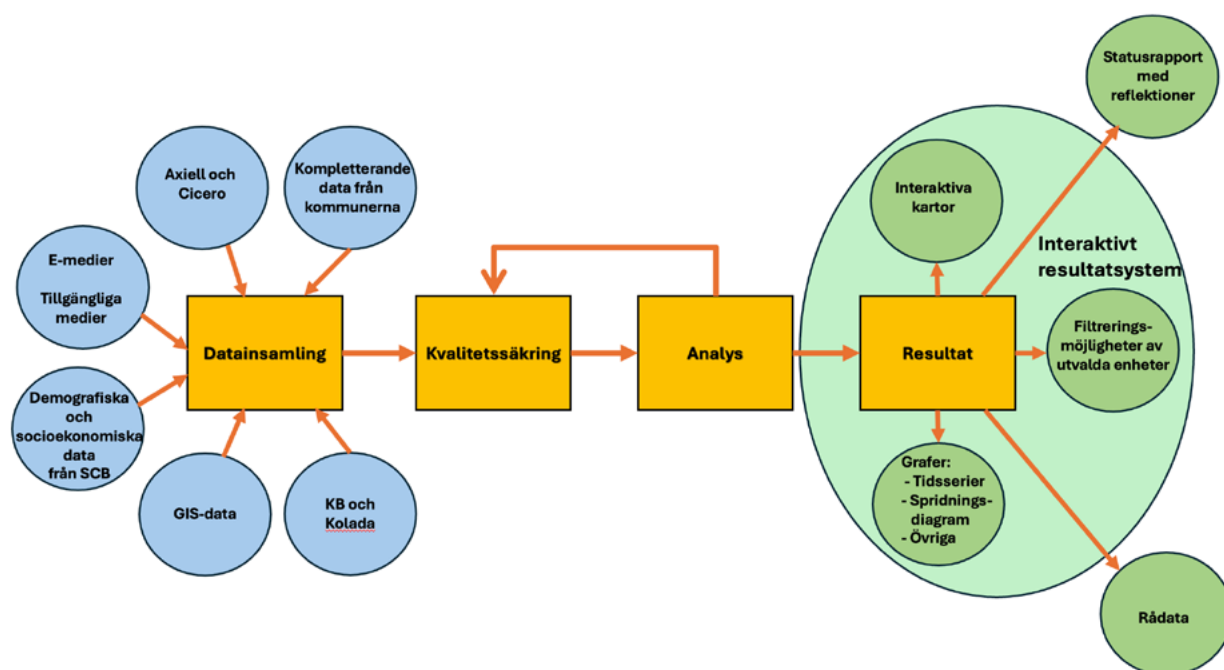
Modellen ska i slutändan generera resultat i olika format, markerade med grönt. Resultaten presenteras i form av olika tabeller och grafer såsom tidsserie- och spridningsdiagram. Kartor, för att visa på geografiska skillnader för olika variabler, är en viktig del av resultatframställningen. Både diagram och kartor bör ha interaktiva inslag. Resultatsystemet ska även ge användaren möjlighet att filtrera och välja ut de bibliotek eller kommuner

som genereras i tabeller och grafer. Det gör det lätt att göra jämförelser och benchmarking mellan olika bibliotek eller kommuner.

Som komplement till det digitala, interaktiva resultatsystemet föreslår författarna att modellen inkluderar en kortfattad rapport till varje (årlig) statistikomgång där de viktigaste resultaten sammanfattas. I rapporten bör även reflektioner över utveckling, trender, utmaningar och framtidsspaning ingå. Texterna kan med fördel skrivas i samarbete mellan ansvarig statistikproducent och representant(er) från bibliotekssektorn.

Insamlade rådata i projektdatabasen bör också finnas tillgängligt för de användare som har önskemål och kunskaper att själva göra beräkningar, analyser eller kontroller.

Figur 1: Process för den nya statistikmodellen

4.3 Exempel på tabeller, grafer och kartor

I följande avsnitt ges exempel på tabeller, diagram och kartor som skulle kunna ingå i en ny modell för biblioteksstatistik. Avsnittet syftar till att ge exempel på olika typer av grafer. Nyckeltalen som presenteras i de olika graferna ska inte stå i fokus. Vilka nyckeltal som ska ingå i modellen utvärderas och beslutas först i ett eventuellt pilotprojekt. I avsnitt 2 presenteras en rad nyckeltal som kan bli relevanta i en ny statistikmodell.

Exemplen i rapporten kommer dels från författarnas tidigare statistiska kartläggning för Götabiblioteken¹⁹, dels från nya genererade grafer och kartor över kommunerna inom Region Stockholm. Data för Region Stockholm har hämtats direkt från KB:s statistik och presenteras på den lägsta tillgängliga nivån, det vill säga kommunnivå. Statistiken från Götabiblioteken exemplifierar hur statistiken kan presenteras då data rapporteras och hanteras på biblioteksnivå och hur man kan arbeta med geografiska delområden, här uppdelad enligt SCB:s regionala indelning DeSo – Demografiska statistikområden. För en ny modell kommer motsvarande tabeller, grafer och kartor primärt

presenteras på biblioteks- och postnummernivå. Grafer och kartor visas som statistiska bilder i följande avsnitt men de går även att se och använda samtliga interaktiva visualiseringar i följande html-länk: [Länk till exempel i rapporten.](#)

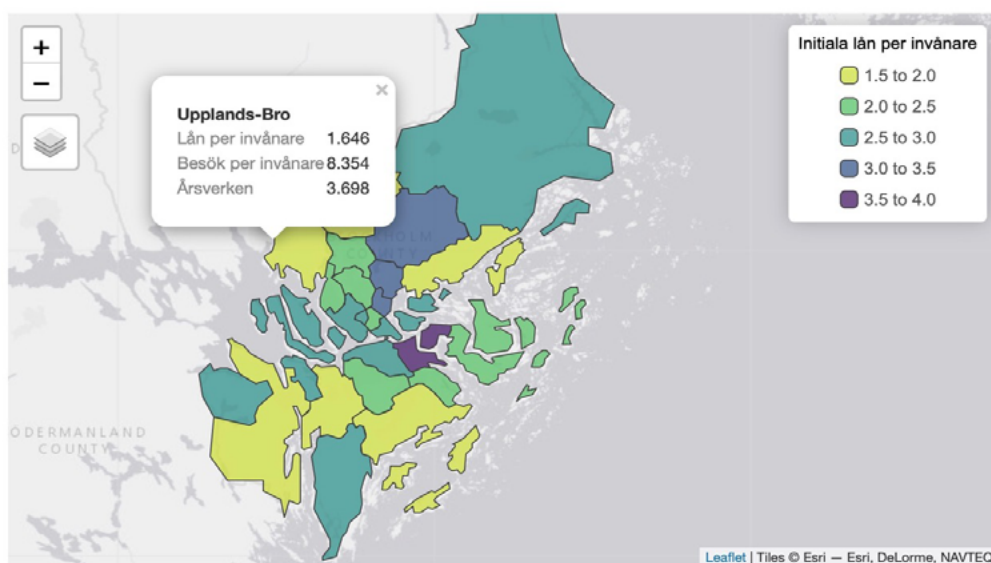
Jämförelser mellan olika bibliotek och mellan olika kommuner

Figur 2 ger en geografisk presentation av antal initiala lån per invånare för de 26 kommunerna i Region Stockholm. Mörklila nyanser representerar kommuner med högt antal initiala lån per invånare medan gulmarkerade områden representerar lägst antal lån per invånare. Längs ner till höger i kartan visas intervaller med tillhörande färgmarkeringar.

Genom att peka på en kommun i kartan får användaren tilläggsinformation i en pop-up meny. I det här exemplet visar pop-up menyn det exakta antalet initiala lån per invånare, antal biblioteksbesök per invånare och antal årsverken avsatta för biblioteksverksamhet per 10 000 invånare.

I en kommande modell för biblioteksstatistik kan motsvarande visualisering göras ned på postnummernivå.

Figur 2: Antal initiala lån per invånare 2023 för kommunerna i Region Stockholm

¹⁹ [Bibliotekskartläggning av Götabiblioteken](#)

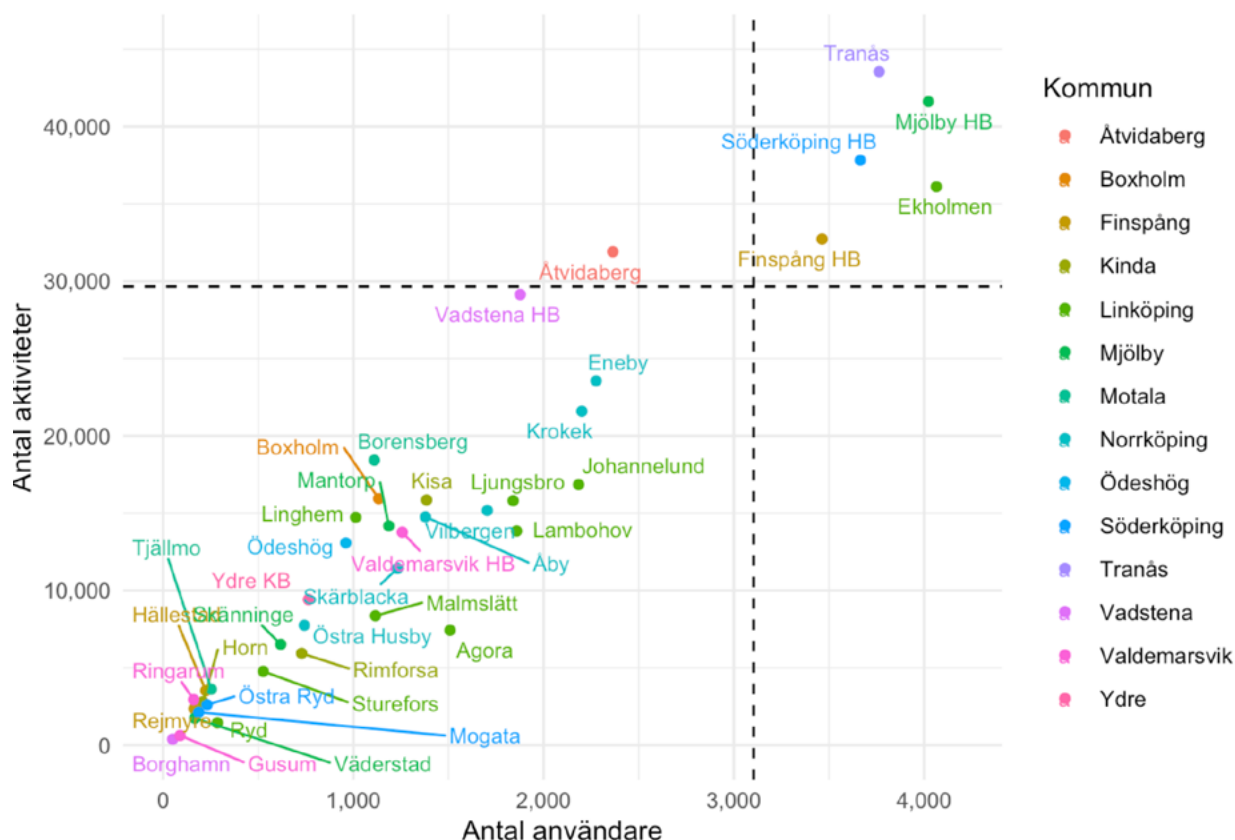
Figur 3 visar bibliotekens storlek i förhållande till varandra mätt i antal användare och antal aktiviteter. Som aktivitet räknas lån, omsättning, dörrpassage, reservation, återlämning och inloggning. Ju längre upp och till höger i spridningsdiagrammet ett bibliotek ligger desto fler användare och registrerade aktiviteter har biblioteket. De två streckade linjerna (vertikal och horisontell) står för medelvärdet av antal användare respektive antal aktiviteter för samtliga bibliotek. Grafen är in-zoomad vilket gör att de fyra största biblioteken i regionen inte syns i grafen.

Korrelation råder mellan antal användare och aktiviteter; fler användare medför också fler aktiviteter. Vissa bibliotek utmärker sig genom att ha många aktiviteter per användare. Genom att

jämföra bibliotek som ligger på ungefär samma vertikala linje men på olika höjd framgår tydligt skillnader i aktivitetsnivå. Exempelvis ligger biblioteken Åtvidaberg, Eneby, Krokek och Johannelund ungefär på samma vertikala linje med cirka 2 300 användare under 2019. Antal aktiviteter varierar dock mycket mellan biblioteken där Åtvidaberg har över 30 000 aktiviteter medan Johannelund har runt 17 000 aktiviteter under året. Antal aktiviteter per användare är således mycket högre i Åtvidaberg än i Johannelund.

Figuren visar bibliotek från Regionen Östergötlands samtliga kommuner. Bibliotekens kommuntillhörighet visas färgkodat enligt listan till höger i grafen.

Figur 3: Jämförelse av antal användare och antal aktiviteter för regionens bibliotek under 2019.

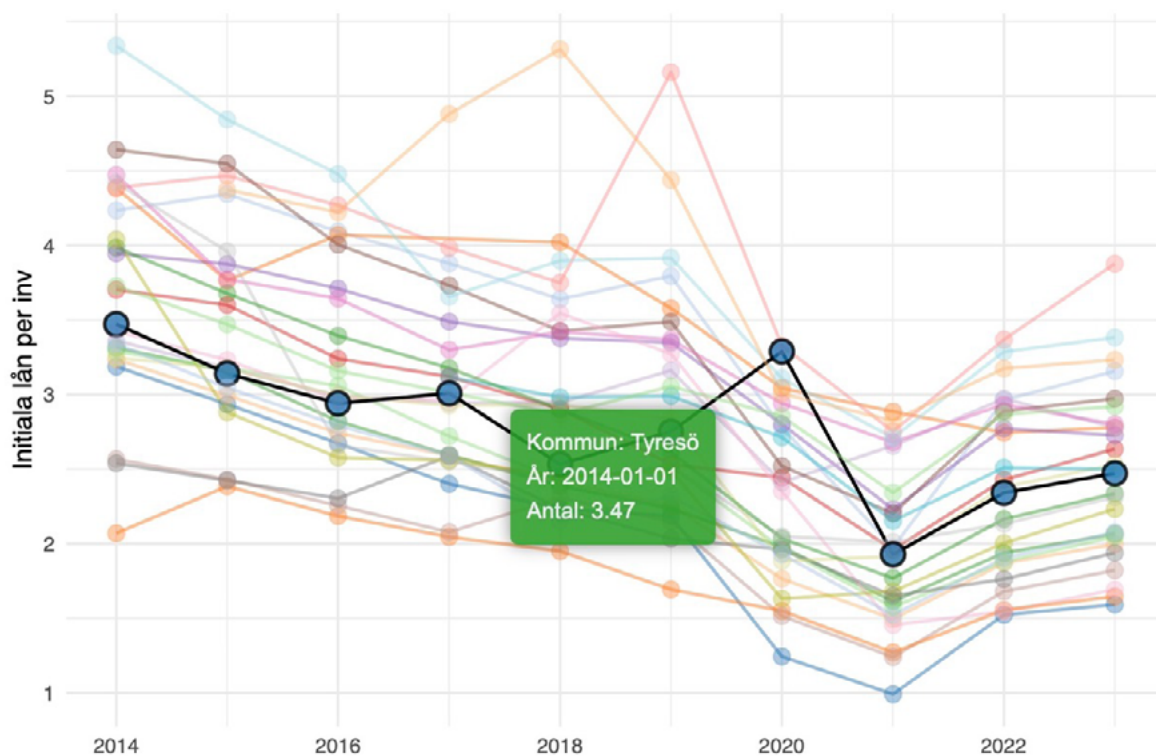

Figur 4 visar utveckling av antal initiala lån per invånare i tidsserier mellan åren 2014–2023 för samtliga kommuner i Region Stockholm. För att tydligt urskilja en kommuns utveckling kan man peka på den utvalda kommunens tidsserie. En enskild kommuns utveckling i förhållande till en generell trend blir då tydlig. Genom att peka på en specifik kommuns tidsserie visas också tilläggsinformation om kommunen i en pop-up meny. I det här exemplet visas förutom kommunnamnet även

exakta antalet initiala lån per invånare vid varje årsangivelse. I Figur 5 visas motsvarande tidsseriegraf men då med enbart fem utvalda kommuner. Grafen gör det enkelt att jämföra utveckling av den valda variabeln mellan de selekterade kommunerna.

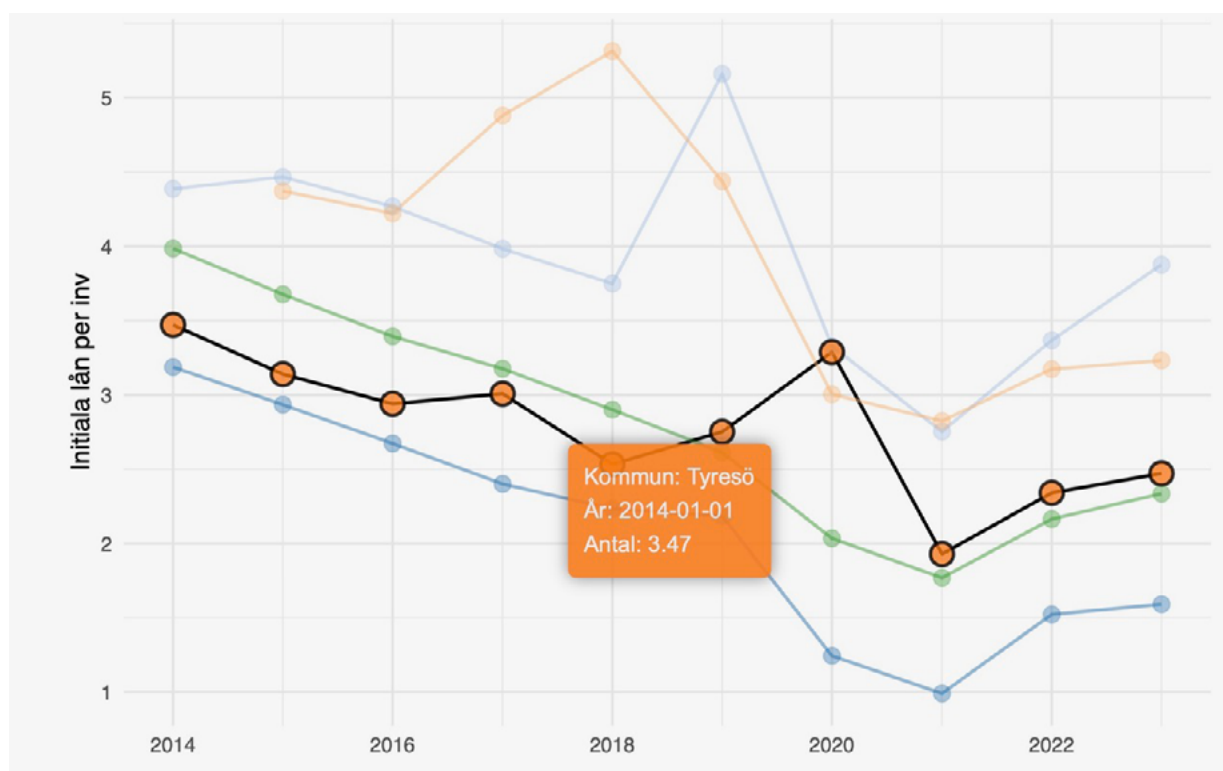
I en kommande modell kan, i tillägg till kommunala jämförelser, motsvarande visualisering göras på biblioteksnivå.

Figur 4: Tidsserier över antal initiala lån från 2014–2023 för alla kommuner i Region Stockholm

Figur 5: Tidsserier över antal initiala lån från 2014–2023 för fem utvalda kommuner

Nacka (övre blå), Vallentuna (orange), Värmdö (grön), Tyresö (markerad), Botkyrka (undre blå)

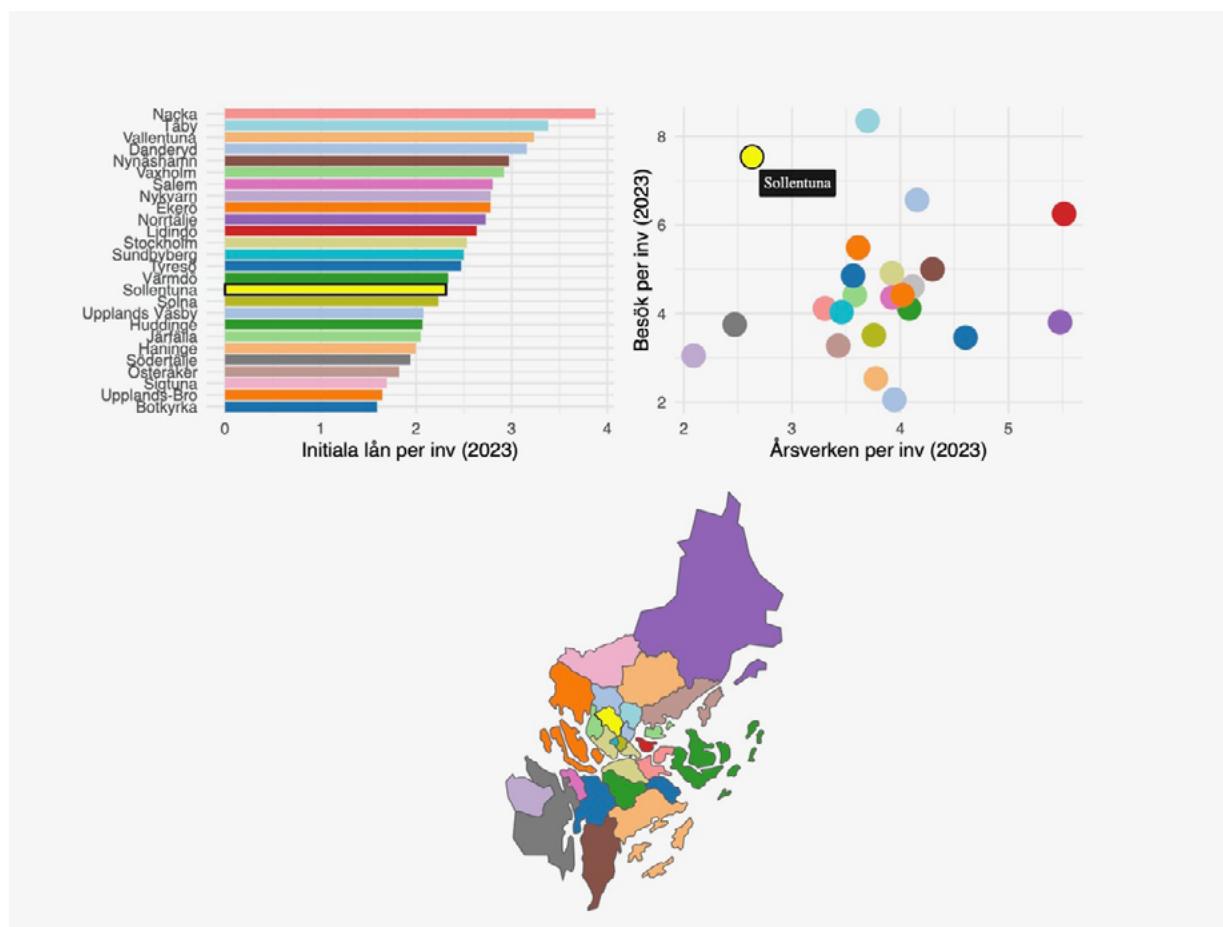
Figur 6 och 7 ger exempel på hur flera variabler kan illustreras samtidigt i en multigraf. I Figur 6 visas tre delgrafer; ett stapeldiagram, ett spridningsdiagram och ett kartvy. Delgraferna återger nyckeltal för samtliga kommuner i Region Stockholm. Genom att peka på en kommun i någon av de tre delgraferna gulmarkeras kommunen i samtliga tre delgrafer. Den första delgrafan visar rangordning av antal initiala lån per invånare. Nacka har det högsta antalet initiala lån medan Botkyrka ligger lägst. Stapeldiagrammet gör det lätt att jämföra en

kommun mot andra kommuner i regionen.

Den andra delgrafan visar i ett spridningsdiagram, relationen mellan bemanning (antal årsverken per invånare) och besökare (per invånare) för varje kommun. Som exempel har Sollentuna kommun (gulmarkerad) förhållandevis låg bemanning men trots det högt antal besökare.

I en kommande modell för biblioteksstatistik kan motsvarande visualisering göras på biblioteksnivå.

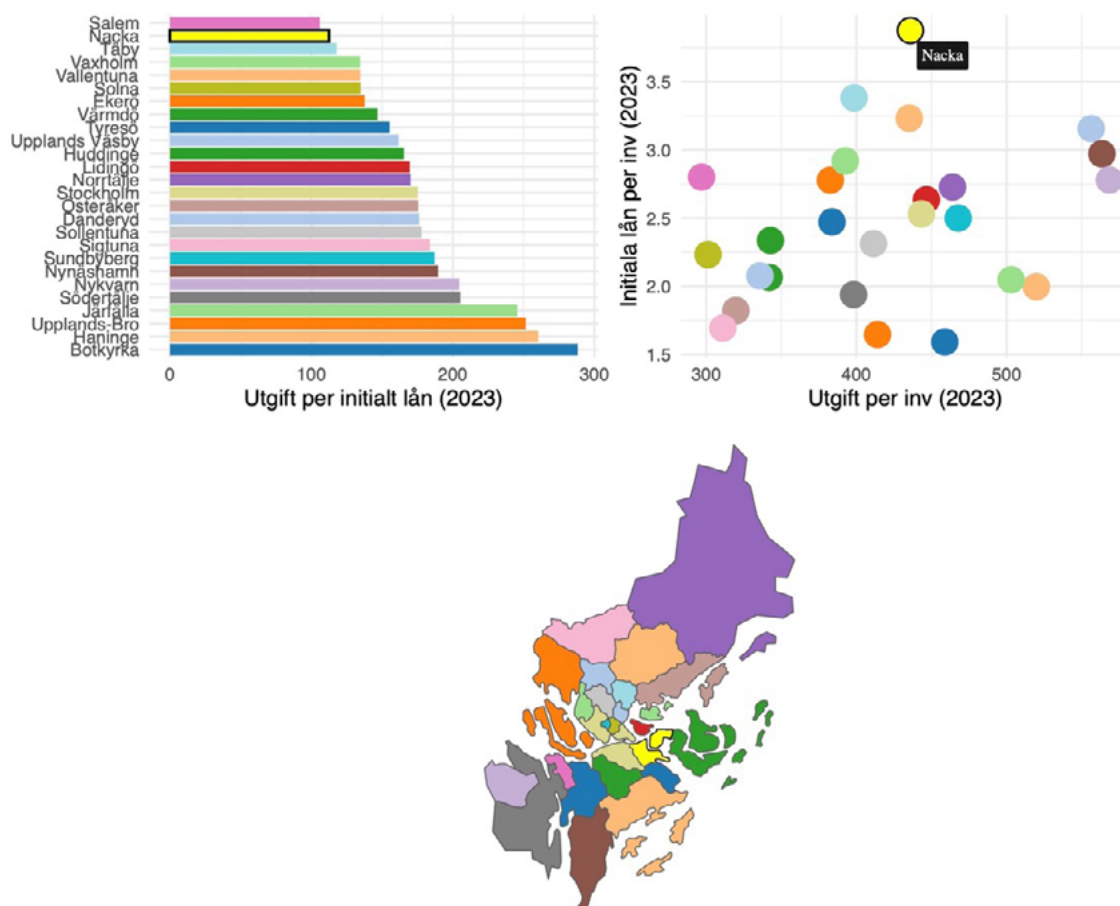
Figur 6: Multigraf över initiala lån, besökare och årsverken

Stapeldiagrammet i Figur 7 visar kommunens samlade utgifter per initialt lån. Salem har den lägsta utgiften medan Botkyrka har den högsta. Spridningsdiagrammet visar hur kommunens utgifter (per invånare) står i relation till antal initiala lån (per invånare). Gulmarkerade Nacka kommun har högst antal lån av alla kommuner men ligger

i mittenspannet vad gäller utgifter. En jämförelse mellan till exempel Täby kommun (turkosblå) och Södertälje kommun (grå) visar att de båda kommunerna har nästan exakt samma nivå på utgifter per invånare (cirka 400 kronor) men antal initiala lån är betydligt högre i Täby jämfört med Södertälje.

Figur 7: Multigraf över utgifter per lån, utgifter per invånare och initiala lån

Upptagningsområden och korslån

I Tabell 1 visas enskilda biblioteks upptagningsområden. Det är inte korslån enligt gängse definition som redovisas, då tabellen redovisar användare/låntagare och inte lån. Motsvarande tabell kan dock göras för variabeln antal lån istället för låntagare och överensstämmer då med gängse definition för korslån.

För varje bibliotek inom Region Östergötland (listan visas i förkortat format) ges andelen användare folkbokförda utanför länet samt andelen

användare utanför bibliotekets hemkommun. Sist på varje rad listas de tre kommuner som flest användare på det aktuella biblioteket kommer ifrån (utanför bibliotekets hemkommun).

Som exempel är 6,2 procent av Boxholms användare folkbokförda utanför länet. 19,5 procent av bibliotekets användare är folkbokförda utanför kommunen varav 5,2 procent kommer från Mjölby, 5,0 procent från Tranås och 3,6 procent från Linköping kommun.

Tabell 1: Bibliotekens upptagningsområden

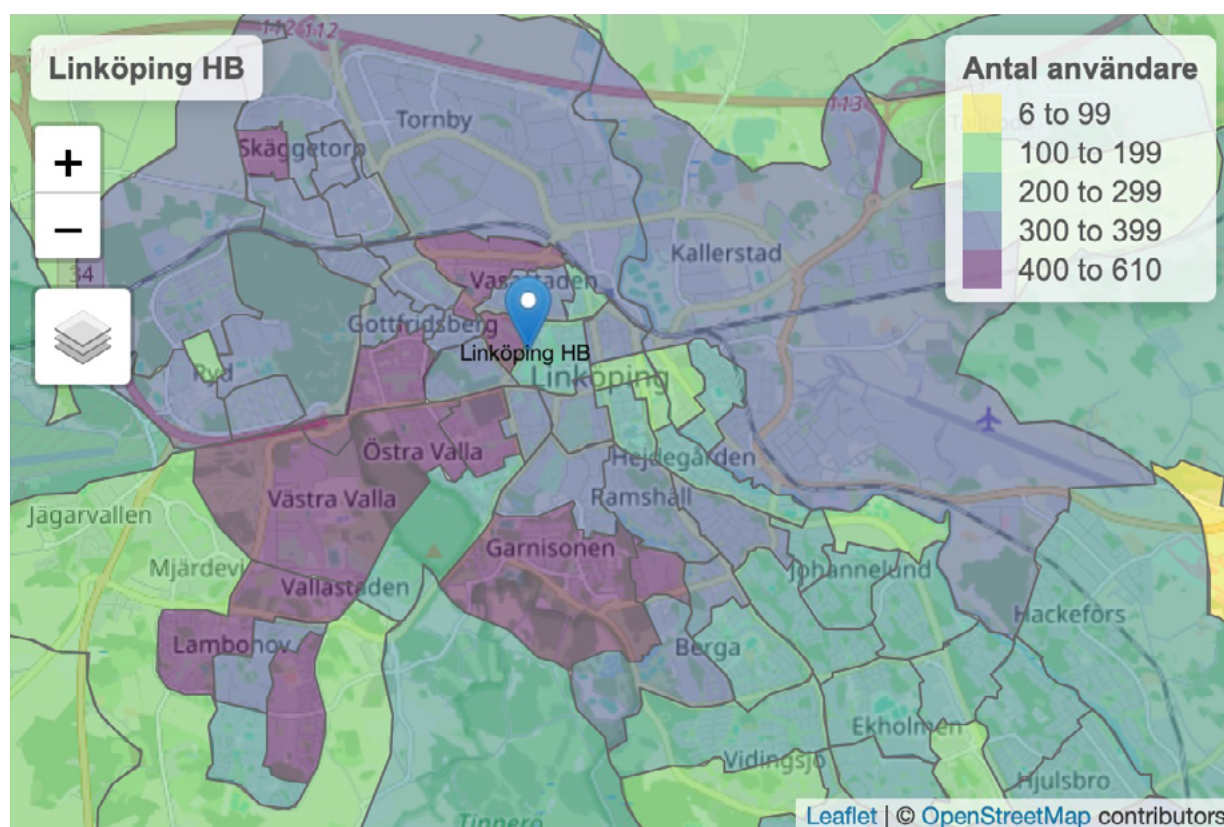
Bibliotek	Kommun	Antal användare	Andel användare utanför länet	Andel användare utanför kommunen	Från top 3 kommuner		
Boxholm	Boxholm	1133	6.2 %	19.5 %	Mjölby 5.2 %	Tranås 5.0 %	Linköping 3.6 %
Finspång HB	Finspång	3436	2.2 %	20.5 %	Norrköping 15.3 %	Linköping 1.6 %	Motala 0.4 %
Hällestad	Finspång	224	0.8 %	2.7 %	Norrköping 0.9 %	Motala 0.9 %	Vingåker 0.4 %
Rejmyre	Finspång	162	1.2 %	5.6 %	Norrköping 2.5 %	Katrineholm 1.2 %	Valdemarsvik 0.6 %
Kisa	Kinda	1385	3.3 %	21.0 %	Linköping 11.9 %	Vimmerby 1.4 %	Stockholm 0.5 %
Rimforsa	Kinda	728	1.7 %	13.8 %	Linköping 10.6 %	Norrköping 0.7 %	Uppsala 0.3 %
Linköping HB	Linköping	49495	5.4 %	48.3 %	Norrköping 21.6 %	Motala 6.4 %	Mjölby 5.1 %

Figur 9 visar ett enskilt biblioteks upptagningsområde, i det här fallet Linköpings huvudbibliotek. I kartan visas hur många av bibliotekets användare som är folkbokförda i respektive DeSO-område. I en ny modell kan motsvarande kartor istället delas upp i postnummerområden som är mer finfördelade. I Sverige finns 5 984 DeSO-områden och 10 700

postnummerområden. Av sekretessskäl visas inte DeSO-områden med färre än sex användare.

Kartorna går att zooma in och ut; in-zoomat kan man identifiera gator eller byggnader och ut-zoomat visas en större del av kommunen eller regionen.

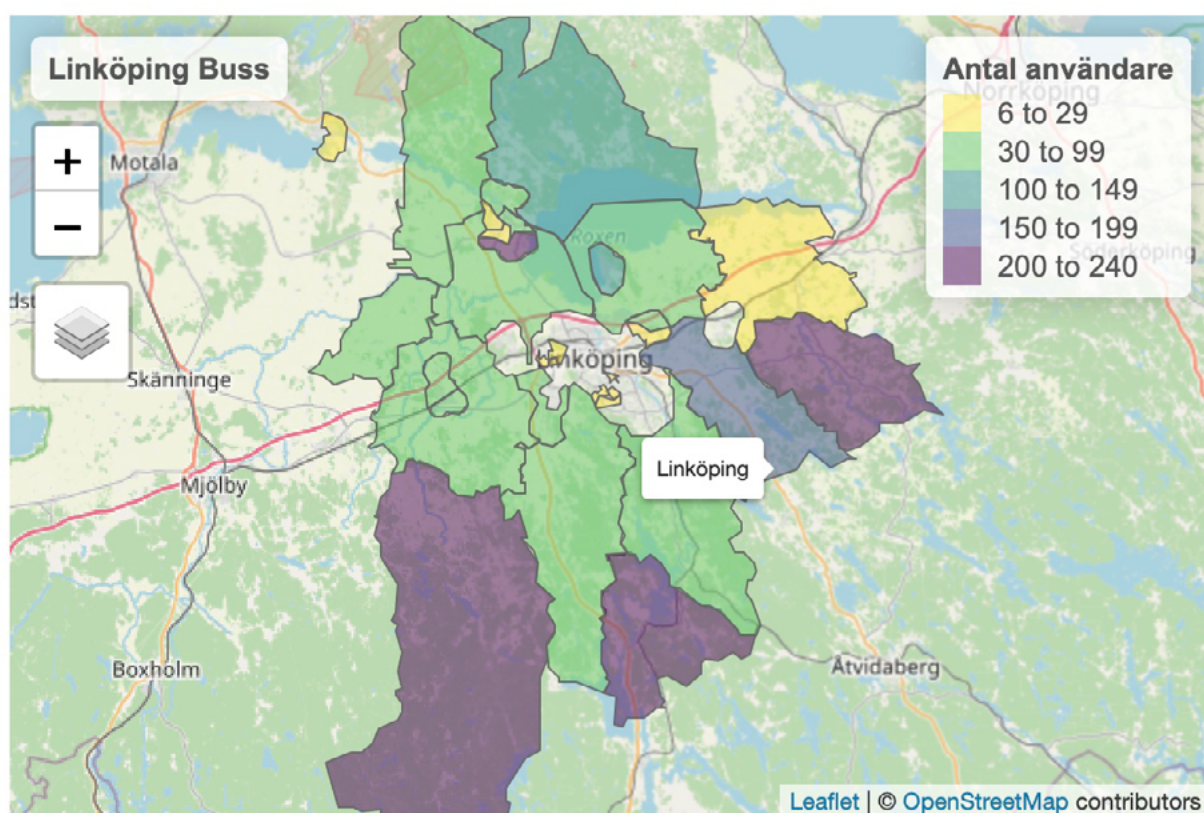
Figur 9: Ett enskilt biblioteks upptagningsområde

Figur 10 visar upptagningsområdet med antal användare i respektive DeSO-område för Linköpings bokbuss. Figur 10 visar att det är boende långt från biblioteken som mest nyttjar

bokbussen, ett omvänt förhållande jämfört med Figur 9 som visar att användare av biblioteken oftast bor närmare biblioteken.

Figur 10: Upptagningsområde för bokbuss

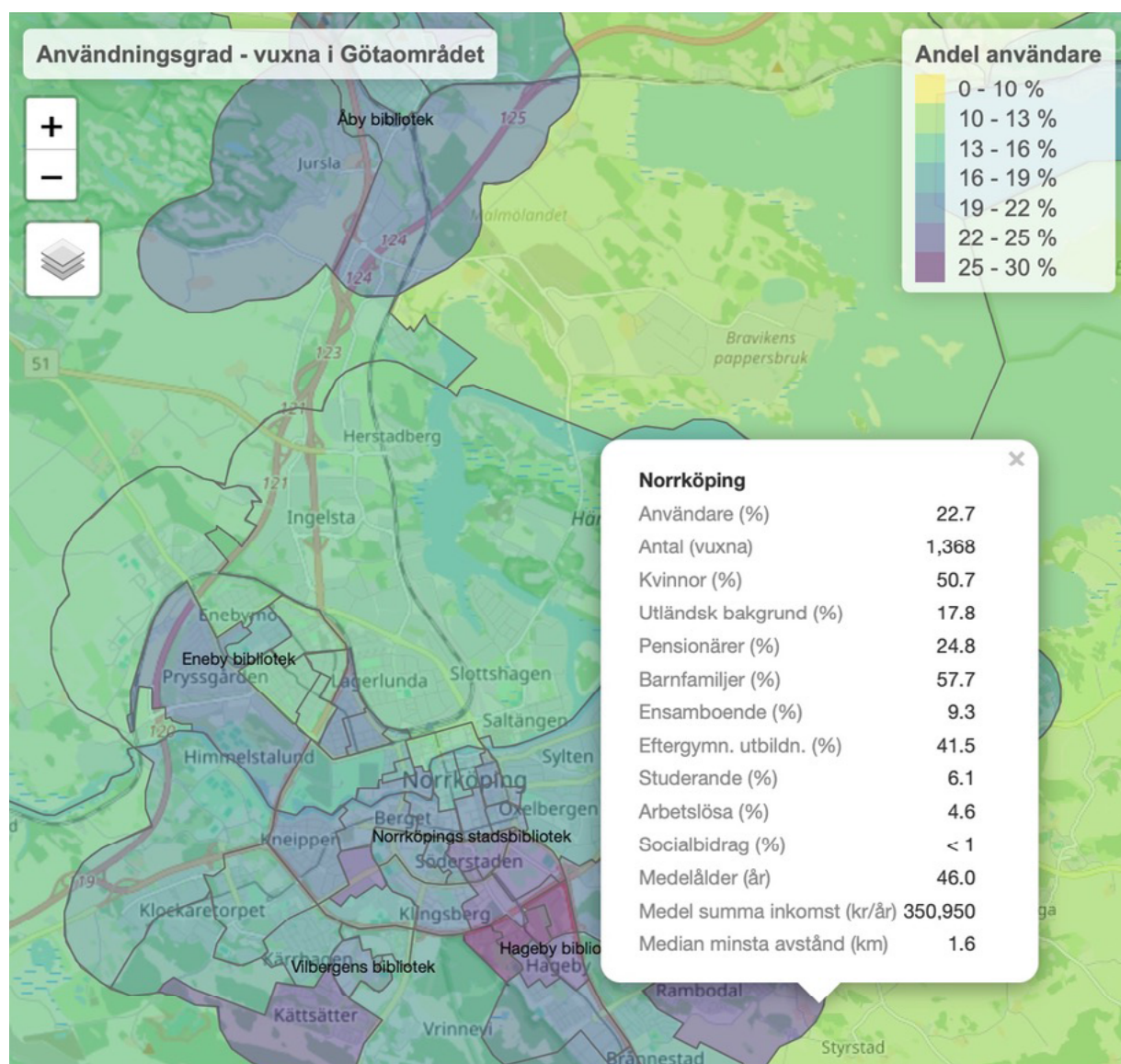
Biblioteksanvändning kopplad till olika samhällsgrupper

Andel biblioteksanvändare i varje område redovisas i Figur 11. Användningsgraden avser hur många procent av befolkningen i området som använt minst ett av regionens bibliotek under 2019. För varje område sätts användningsgraden i relation

till olika samhällsgrupper genom socioekonomiska och demografiska variabler som visas som pop-up menyer när man pekar på aktuellt område.

I kartan används DeSO-områden men i en ny modell kan motsvarande kartor istället delas upp i postnummerområden.

Figur 11: Användningsgrad kopplad till samhällsgrupper

5 Åtgärdsförslag 2 – Ökad regional samverkan

Åtgärdsförslag 2 i korthet:

En rad områden skulle gynnas av en regional samverkan gällande utveckling och förbättring av biblioteksstatistik.

- Samstämmiga definitioner: En utredning för att identifiera orsaker till skillnader i definitioner och interna problem i datahantering, följt av konkreta åtgärder för att skapa samstämmiga definitioner inom regionen.
- Datauttag och datainsamling: Driva utveckling av automatiserad dataöverföring till KB samt API-lösningar för enklare åtkomst till rådata. Regionbibliotek Stockholm bör agera som gemensam företrädare för kommunerna, påverka systemleverantörer att utveckla dessa lösningar och säkerställa att de inkluderas i framtida upphandlingar.
- Upphandlingar: Stärka samverkan vid upphandling av bibliotekssystem och digitala distributionslösningar för att förbättra

förhandlingsposition och säkerställa utveckling av nödvändiga funktioner. Genom gemensamma upphandlingar, delad kunskap och stöd i kravställning kan kommunerna få bättre avtal, kostnadseffektiva lösningar och förbättrad funktionalitet.

- E-Böcker, kors- och fjärrlån, tillgängliga medier: Inom dessa områden finns idag en rad utmaningar men också många utvecklingsmöjligheter. I samverkan bör regionen ta fram gemensamma strategier och enhetliga lösningar, vilket även skulle förbättra förutsättningar för statistik.
- Följ KB:s utvecklingsarbete: Regionen bör följa KB:s kommande utvecklingsarbete och analysera hur förändringarna påverkar kommunerna och biblioteken. Genom en aktiv dialog med KB kan regionen lyfta lokala och regionala behov samt bidra till en mer användbar och relevant statistik.

Utöver en lokal modell för biblioteksstatistik föreslår författarna att Region Stockholm samarbetar kring ett antal utvecklingsområden. Med samverkande krafter kan man på kort och lång sikt förbättra förutsättningar för biblioteksstatistiken. Fördelarna med regional samverkan är dock betydligt fler än bara biblioteksstatistik. En regional samverkan och gemensamma åtgärder kring exempelvis definitioner, datainsamling och upphandlingar skulle förenkla, effektivisera och förbättra för kommunerna och dess biblioteksverksamheter på flera sätt. De flesta av dessa områden skulle även gynnas av en nationell samverkan men att börja regionalt skulle vara ett stort steg i rätt riktning. Ett regionalt samarbete skulle i första hand förbättra förutsättningar och möjligheter inom regionen men

också ge en regional samsyn, grund och utgångspunkt för eventuella nationella samarbeten. De 26 kommunerna i Region Stockholm står för cirka 20 procent av landets totala biblioteksverksamhet, både om man räknar bemannade serviceställen och antal lån. Region Stockholm i samverkan är en bra plattform för att driva strategiska frågor.

Samstämmiga definitioner

Det råder en uppenbar definitionsproblematik för biblioteksstatistik i Sverige. Författarna föreslår en regional samverkan med mål att uppnå samstämmiga definitioner för de 26 kommunerna i Region Stockholm. Idag vet vi inte hur stor definitionsproblematiken är inom regionen. En utredning där man identifierar vilka oklarheter och skillnader

som finns i definitioner, är ett första steg. Orsaker till skillnader bör kartläggas. Man kan då behöva göra nedslag på biblioteksnivå för att identifiera interna problem i hanteringen av data, begränsningar i dataregistreringar och system, med mera. Utredningen bör därefter följas av konkreta åtgärder för att uppnå samstämmiga definitioner. Arbetets innehåll skulle till viss del överlappa med åtgärdsförslag 1 och vissa delar kan med fördel vävas in som en del av det föreslagna pilotprojektet. Pilotprojektet fokuserar på definitioner av nyckeltal i den nya modellen, vilket skulle inkludera vissa av KB:s variabler men även nya.

Under arbetet behöver man följa KB:s kommande utvecklingsarbete och anpassa förändringar i definitioner som eventuellt kommer därav. Det regionala arbetet kan dock med fördel påbörjas innan KB:s utvecklingsarbete. Om samtliga kommuner i Region Stockholm skulle ha samstämmiga definitioner för variabler som rapporteras in till KB:s statistik skulle man kunna använda KB:s statistik för kommunvisa jämförelser inom Region Stockholm. Detta till trots för att KB:s statistik normalt inte bör användas för att göra jämförelser mellan kommuner, se avsnitt 3.2. Regionen kan själv ta kontroll och synkronisera sin inrapporterade statistik till KB.

Datauttag och datainsamling

Författarna ser möjligheter till att förenkla och effektivisera inrapportering av data till KB:s årliga insamling. Även tillvägagångssättet för kommuner att hämta ut sina rådata från biblioteksdatasystem och distributionssystem för e-böcker kan förenklas.

Den del av inrapporterade data till KB:s årliga statistik som kommer från biblioteksdatasystem skulle, efter utveckling av teknisk lösning, kunna levereras direkt från systemet till KB. Data skulle kunna överföras automatiskt utan att kommunerna behöver involveras praktiskt, utöver deras samtycken. I tillägg till att avsevärt förenkla och reducera arbetsinsatsen vid inrapportering är det en kvalitetssäkring. Fel i statistiken reduceras om data tas direkt från systemen.

Systemleverantörerna erbjuder inbyggda

analysverktyg för standardiserade statistiska sammanställningar och rapporter, men för att kunna göra egna statistiska analyser och koppla biblioteksdata till andra datakällor, exempelvis socioekonomiska och demografiska data från SCB, behöver man tillgång till rådata. Rådataformat är även en förutsättning vid hopkoppling av data från olika system, såsom biblioteksdatasystemet och distributionssystemet för e-böcker.

Som beskrivs i avsnitt 3.1 är det idag komplicerat och tidskrävande för en kommun att hämta ut sina rådata från systemleverantörerna. Varken Axiell, Systematic Cicero eller Publizon erbjuder en smidig rutin eller lösning för sina kunder. Koha har däremot en API-lösning för uttag av rådata, lösningen är dessutom gratis. Det är anmärkningsvärt att kommunerna inte har bättre tillgång till sina egna rådata. Det beror förmodligen på att kunskapen om rådata och dess möjligheter saknas bland kommunerna och därför inte finns med som krav vid upphandlingar.

API-lösningar skulle kunna utvecklas för att ge biblioteken direktåtkomst till sina rådata. Systemleverantörerna som intervjuats är öppna för att utveckla en sådan lösning om efterfrågan och betalningsviljan finns. En API-lösning skulle vara den effektivaste lösningen, men bara att systemleverantörerna förenklar och förkortar processen för beställning och utlämning av rådata, skulle vara ett steg i rätt riktning. En kommun har rätt att hämta ut sina rådata men idag är det en omständlig och tidskrävande process.

Författarna föreslår en regional samverkan för att driva frågan om automatisk överföring av data till KB samt API-lösningar för uttag av rådata. Regionen kan, som en gemensam företrädare för kommunerna, ge leverantörerna incitament att utveckla och erbjuda dessa lösningar. Regionen bör även utreda möjligheten att krävställa dessa funktioner vid kommande upphandlingar.

Upphandlingar

Regionbibliotek Stockholm bör i högre grad samverka vid upphandling av bibliotekssystem och digitala distributionslösningar för att förbättra

sin förhandlingsposition gentemot leverantörer. Det är speciellt viktigt när nya funktionaliteter ska kravställas som kräver utveckling av systemleverantörerna. Samordning kan bidra till bättre avtal och mer kostnadseffektiva lösningar.

Samverkan kan ske på fler sätt. Inom Region Stockholm finns redan ett samarbete mellan fyra av Södertörns kommuner som genomfört en gemensam upphandling och idag delar biblioteksdatasystem. I samverkan kan regionen även arbeta för ett erbjudande stöd, mallar och förslag på kravspecifikationer för kommuner inför kommande upphandlingsprocesser. Det finns många olika parametrar att tänka på vid upphandling av bibliotekssystem och distributionslösningar. När det gäller förutsättningar för statistik är det viktigt att man inte glömmer bort funktioner som stödjer flexibel biblioteksstatistik, integration mellan system och enkel åtkomst till rådata, beskrivet i föregående avsnitt. Kompetensen för att genomföra en bra upphandling för biblioteksstatistik och kravställa varierar mellan kommuner. Genom en strukturerad samverkan kring upphandlingar delas kunskap och erfarenheter inom regionen, vilket förbättrar och effektiviserar det viktiga men många gånger svåra upphandlingsarbetet.

Samverkan avseende specifika delområden

För delområdena kors- och fjärrlån, e-böcker och tillgängliga medier återges här några utvecklingsområden som lämpar sig extra väl för samverkan på regional nivå.

- För bättre statistik över korslån kan en samordnad insats göras för att informera om/påminna om möjligheten att välja tillvalet att koppla Skatteverkets folkbokföringssystem *Navet* till biblioteksdatasystemet.
- För e-medier rekommenderas samverkan kring strukturella problem, såsom att utarbeta gemensamma låneregler och ta fram strategier kring olika betalningsmodeller (till exempel kostnad per nedladdning eller inköp av exemplar). Samverkan i riktning mot ett i regionen gemensamt e-mediesystem skulle vara gynnsamt för en likvärdig

tillgång, samt skapa förutsättningar för en enhetlig och förbättrad statistik.

- För tillgängliga medier behövs en harmonisering av rutiner kring nedladdning av talböcker för att motverka missvisande statistik. När tillgängslagenslagen träder i kraft kommer delar av arbetet som tidigare låg på MTM hamna på folkbiblioteken. Inför övergången skulle utbildningsinsatser behövas, som med fördel planeras och samordnas på regional nivå, exempelvis i form av några workshoppar med utvalda teman rörande tillgängliga medier.

Följ KB:s utvecklingsarbete

Regionbibliotek Stockholm bör följa KB:s kommande utvecklingsarbete av statistik för folkbiblioteken och vad förändringarna kan innebära för regionens kommuner och bibliotek. Förändringar är att vänta bland annat för vilka data som kommer samlas in, definitioner och hur statistiken presenteras.

Författarna rekommenderar att Region Stockholm har en aktiv dialog med KB under deras kommande utvecklingsarbete. Med bland annat den här rapporten som underlag kan regionen visa på möjligheter, peka på utvecklingspotential och även visa på hur statistiken kan utformas om man utgår från statistikbehov som finns på lokal och regional nivå. Som statistikansvarig myndighet har KB en uppgift att föra en dialog med användarna för att identifiera behov och önskemål. Dialogen ska ligga till grund för att formulera statistikens ändamål och definiera statistikens innehåll.

Bilaga 1: Bibliotekssystem

Bibliotekssystemet sätter ramarna för vilken statistik som kan genereras med vilken flexibilitet. Avsnittet gör en kort genomgång av de största leverantörerna av bibliotekssystem till de svenska folkbiblioteken.

Axiell

Axiell utvecklar och säljer digitala produkter och tjänster till bibliotek och skolor. Axiell är den dominerande leverantören av bibliotekssystem på den svenska marknaden. Book-IT och Quria är företags två huvudsystem för biblioteksdata. Quria är tänkt att ersätta Book-IT på sikt, ingen nyutveckling görs därför av Book-IT idag. Quria lanserades 2017 och är en molnbaserad plattform. I dagsläget är det cirka 100 kommuner som använder Book-IT och drygt 60 som har köpt in Quria. Det går inte att migrera direkt från Book-IT till Quria, då databaserna är uppbyggda efter olika struktur. Däremot finns mer eller mindre samma variabeluppsättningar att tillgå i de båda systemen.

Både Book-IT och Quria har funktionalitet för att underlätta de datasammanställningar som krävs för uppgiftslämningen till KB:s officiella statistik. Book-IT har färdiga söksträngar och för Quria finns en manual med rekommendationer för hur man skapar en rapport inför statistikuttaget som kan användas för att fylla i enkäten. Det går dock inte att automatiskt föra över data till formuläret. Vissa uppgifter, som rör cirkulation och bestånd för barn och unga, går för tillfället inte att få ut ur Quria, men ska enligt uppgift ordnas så att det är möjligt från 2026.

För Quria finns möjlighet att lägga till och ta bort moduler för anpassad funktionalitet i systemet. En statistikmodul finns som standard, där användaren kan ta ut egna statistikrapporter. Rapporter kan genereras för *Enheter* (exemplar, manifestationer eller låntagare) *Belopp* (beställningar eller avgifter) alternativt *Händelser* (cirkulation, notifieringar eller beställningar). Resultaten kan filtreras på organisationsnivå och grupperas efter låntagarnas ålder, kategori, kön och postnummer. För postnummerhantering erbjuder Quria ett tillval med koppling till Skatteverkets folkbokföringsuppgifter för kontroll

av låntagaruppgifter och felminimering. Quria har också en funktion för att skapa topplistor med efterfrågade titlar, baserat på utlån eller reservationer.

Systematic Cicero

Systematic är ett danskt mjukvaruföretag som levererar bibliotekssystem till cirka 500 skolbibliotek i Sverige, till alla danska folk- och skolbibliotek samt till folkbibliotek i ett 100-tal norska kommuner. Stockholms stadsbiblioteket byter i slutet av 2025 leverantör av bibliotekssystem, från Axiell till Systematic. Stockholms stadsbiblioteket går då över till Systematics bibliotekssystem Cicero. Cicero är en webbaserad lösning som stödjer och automatiserar arbetsflöden för materialhantering, kundhantering, inköp, cirkulation och systemadministration på bibliotek. Cicero inkluderar även ett analysverktyg som kan generera rapporter med grafik över bland annat användningen av beståndet och lån mellan bibliotek. Systematic har Lyngsoe Systems kopplad som underleverantör för bibliotekslogistiksystemet IMMS (Intelligent Material Management System). Programvaran IMMS använder algoritmer för att optimera lokalisering och omplacering av material.

Koha

Koha (koha-community.org) är ett biblioteksdatasystem som bygger på öppen källkod under GPL-licensen (GNU General Public License). Koha utvecklades 1999 på Nya Zeeland och är idag världens mest använda bibliotekssystem med uppskattningsvis 26 000 till 30 000 bibliotek. Systemet erbjuder bred funktionalitet för att hantera biblioteksverksamheten. Koha inkluderar till exempel moduler för katalogisering (MARC-kompatibel), cirkulation, användarhantering, förvärv samt rapportering och analys. Systemet är

webbaserat och byggt på en flexibel infrastruktur som gör det enkelt att ändra och anpassa efter enskilda biblioteks specifika behov.

Eftersom Koha är en öppen fritt tillgänglig programvara behöver systemet inte upphandlas. Däremot kan Kohabiblioteken upphandla leverantör för att få hjälp med drift och support. Det gör Koha konkurrenskraftigt då det kan erhållas till en betydligt lägre totalkostnad. En region som gått över till Koha har gjort besparingar på cirka 90 procent jämfört med den tidigare kostnaden för biblioteksdatasystemet.

Koha erbjuder dessutom mycket goda och flexibla möjligheter att ta ut statistik och generera rapporter. Dels finns inbyggda standardrapporter såsom antal utlån per tidsperiod, mest utlånade titlar och användarfrekvens efter målgrupp eller kategori, dels finns möjlighet att ta ut anpassade rapporter genom en SQL-baserad modul. Detta förenklar vid analys av till exempel geografiska användarmönster och underlättar sammankoppling av data mellan olika moduler, som cirkulation, förvärv och användarhantering. En annan finess med rapporterna är att de kan automatgenereras till schemalagda utskick. Det går även att exportera data till valfritt format samt integrera med andra system genom Kohas API. Systemet utvecklas kontinuerligt, nya uppdateringar släpps i regel två gånger per år. Koha har också ett hjälpsamt globalt community av utvecklare och användare.

Legimus

Legimus är ett digitalt bibliotek med talböcker, punktskriftsböcker och e-textböcker som förvaltas av Myndigheten för tillgängliga medier (MTM). Personer som har en funktionsnedsättning som gör att de har svårt att läsa tryckt text kan få ett konto som ger tillgång till Legimus. Det räcker inte att ha en funktionsnedsättning för att ha rätt till konto i Legimus, funktionsnedsättningen måste vara sådan att den medför svårigheter att läsa tryckt text. För att få ett Legimuskonto vänder man sig till sitt bibliotek. Legimus täcker in både fritidsläsning och akademisk läsning genom skolor och högskolor. Drygt 3 500 bibliotek är registrerade hos MTM.

Under 2023 hade 120 000 registrerade användare gjort lån via Legimus. Legimus bestånd består av 166 000 titlar, varav 2 900 nya talböcker lades till 2023.

Bilaga 2: System för e-böcker

På den svenska marknaden finns idag väsentligen två distributörer som levererar e-böcker till folkbiblioteken: WeDoBooks och Overdrive. Det här avsnittet sammanfattar kortfattat de tjänster som dessa företag erbjuder folkbiblioteken och deras användare, samt ytterligare några tjänster som erbjuder e-litteratur. Avslutningsvis ges en kort genomgång av de nordiska grannländernas e-mediesystem.

WeDoBooks/Publizon/Axiell Media/Elib

Det danska företaget WeDoBooks har de senaste två åren köpt upp distributörerna Publizon och Axiell Media och därigenom intagit en dominerande ställning på marknaden. Ungefär ett decennium tidigare köpte Axiell Media systemet Elib. Elib grundades i början av 2000-talet av några av de största bokförlagen för att producera och sprida e-böcker i Sverige.

Publizon är en plattform för distribution av e-böcker till olika kanaler, såväl bibliotek som kommersiella kanaler. Metadata om e-böcker i distributionsplattformen matas in av förlagen (antingen manuellt eller genom automatiserad inläsning), vilket innebär att informationen ofta är inriktad mot försäljning snarare än bibliografiska data anpassade för bibliotekens syften. E-böckernas metadata följer sedan med till katalogposter och visas för användare i app eller webbgränssnitt. WeDoBooks är medvetna om metadataproblemet och arbetar mot nya standarder på lite längre sikt.

Biblio är företagets tjänst för e-böcker som låter biblioteksanvändarna hantera sina lån i ett användargränssnitt. Biblio finns både för webb och som app och har lanserats i en ny uppdaterad version 2024. För bibliotekens administration (inval/bortval, tipslistor, budgetkontroll och viss statistik över användning) erbjuds plattformen Biblio LMS, även den ny för 2024. Dessa nylanserade system medför även förändringar i funktionalitet och arbetssätt. Den främsta skillnaden är att hela katalogen levereras men att biblioteken istället kan arbeta med vad sökord/regler för att styra vad som visas upp. Publizon innehåller cirka 130 000 svenska titlar. Statistik som tidigare varit möjligt att exportera

månadsvis som excelfiler finns nu istället inbyggt i systemets gränssnitt och ska ha utökats med mer information om användarnas beteende i appen.

Overdrive

Overdrive är ett amerikanskt internationellt företag med tjänster för distribution av e-böcker till bibliotek, skolor och företag. Overdrive erbjuder Libby, en app och webbaserat användargränssnitt för bibliotekens användare, samt administrationsplattformen Marketplace. Där kan biblioteken göra inval/bortval manuellt eller sökordsbaserat. Marketplace har också en statistikmodul för sammanställning av viss statistik. Overdrive har dock haft ett jämförelsevis mindre antal svenskspråkiga titlar men samtidigt ett väsentligt större urval av e-böcker på olika språk. Overdrive utökar kontinuerligt sin katalog av svenska titlar och erbjuder nu närmare 55 000 titlar. Overdrive var ensam upphandlad distributör i SKR:s ramavtal 2018–2022. Efter upphandlingen "Förmedling av e-litteratur" som genomfördes av SKR/Adda och presenterades våren 2024 ingår både Overdrive och Publizon i ramavtalet. Denna upphandling har dock kritiserats av biblioteken för att vara svår att avropa ifrån samt att den inte möter bibliotekens behov. Den omfattande kritiken har resulterat i att Adda nu gör om upphandlingen.

Bibblix

Bibblix är en kostnadsfri e-boksapp från biblioteket. Appen riktar sig till barn 6–12 år och är tänkt att inspirera till läsning på fritiden. Bibblix innehåller cirka 2500 böcker som kan läsas direkt i appen – i valfri smartphone eller surfplatta. Som användare betalar man aldrig för att använda appen eller för

att låna. För att kunna låna böcker i appen behövs ett lånekort från bibliotek i en ansluten kommun. Bibblix är utvecklad av Stockholm stadsbibliotek och Malmö stadsbibliotek tillsammans med bibliotekarier och barn. Bibblix lanserades 2016 och ägs idag av den ideella föreningen Sambruk, som driver appen tillsammans med de kommuner som är anslutna till tjänsten.

Fria e-böcker

Några tjänster erbjuder fria e-böcker. Dessa ligger utanför bibliotekssystemen och ingår inte i dagens officiella statistik.

KB förvaltar och utvecklar nationella digitala bibliotekstjänster för prioriterade målgrupper. Det innefattar Bläddra, en app med e-böcker på de nationella minoritetsspråken, för vuxna, ungdomar och barn, samt Världens bibliotek som erbjuder ljud- och e-böcker på flera av Sveriges migrantspråk.

Litteraturbanken tillgängliggör via sin webbsida äldre svensk skönlitteratur samt vissa texter om författare, verk, genrer eller andra teman.

Nordiska lösningar

Sveriges decentraliserade förvaltning har medfört att e-mediesystemen upphandlas på kommunal nivå. I sektorn finns dock visioner om samverkan och nationella lösningar. Våra nordiska grannländer har andra system med nationell samordning i olika grad.

Finlands Nationalbiblioteket sköter folkbibliotekens e-tjänst E-biblioteket, dit 85 procent av kommunerna är anslutna. Tjänsten finansieras huvudsakligen av kommunerna och är tillgänglig för användare som är folkbokförda i någon av de anslutna kommunerna.

Danmarks samtliga kommuner driver och finansierar gemensamt ett digitalt folkbibliotek, E-reolen, som är tillgängligt för alla användare folkbokförda i Danmark.

I Norge sköts upphandlingen av e-medietjänster för kommunerna på fylkesnivå av fylkesbiblioteken (liknande Sveriges regionala biblioteksverksamhet). Ett projekt pågår för samverkan mellan fylkesbiblioteken.

Bilaga 3: Intervjuer

Personer som har intervjuats under projektet:

Marie Johansen, Verksamhetschef Konst och Bibliotek, Kultur- och fritidsförvaltningen, Botkyrka kommun

Eva-Lena Granbacka, Kultur- och bibliotekschef, Vaxholms stadsbibliotek, Vaxholms stad

Jenny Poncin, Biträdande stadsbibliotekarie, Stockholms stadsbibliotek, Stockholm stad

Anja Dahlstedt, Kultur- och fritidsdirektör, Huddinge kommun

Adam Persson, Kultur- och fritidsdirektör, Norrtälje kommun

Petra Jansson, Kulturstrateg, Regional utveckling, Region Örebro län

Anders Söderbäck, Handläggare, Kungliga biblioteket

Fredrik Karlsson Linna, projektledare för rapporten *Medieutredning vid Regionbibliotek Stockholm. Nulägesbeskrivning samt förslag på samverkansinitiativ.*

Anna Dellborg, Enhetschef, Kungliga biblioteket

Mikael Olsson, Verksamhetscontroller, Myndigheten för tillgängliga medier

Peder Wollinger, Produktägare Legimus, Myndigheten för tillgängliga medier

Björn Waller, Bibliotekarie, Hallunda bibliotek, Botkyrka kommun. Författare till rapporten *Digitala böcker på bibliotek: Vadan, varför, varthän? Kunskapsunderlag inför upphandling av e-litteratur.*

Anna Sillén, Verksamhetsanalytiker, Kultur- och fritidsförvaltningen, Huddinge kommun

Cecilia Ranemo, Statistikansvarig, Kungliga biblioteket

Linda Wagenius, Biblioteksutvecklare, Biblioteken på Gotland, Koha

Nic Olsson, Systembibliotekarie, Biblioteken på Gotland, Koha

Emma Tennewall, Projektledare, Axiell

Mathias Lööf, Projektledare, Axiell

Mike Shontz, Account Executive Global Libraries & Education, Overdrive

Emelie Martinell, Product manager, WeDoBooks
Søren Eskildsen, COO, WeDoBooks

Alexander Varner, UX, WeDoBooks

Theodor Tolstoy, Software Developer, Systematic Cicero

Rapporten är också avstämd med medlemmarna i Samverkansledningsgruppen vid Regionbibliotek Stockholm.

